

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÂHÂ SÛRESİNİN MEÂNÎ İLMİ
AÇISINDANTAHLİLİ**

Hazırlayan

Selim GÜZEL
140111006

Danışman

Prof. Dr. Ali BULUT

İSTANBUL – 2017

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri tezli yüksek lisans programı 140111006 numaralı öğrencisi Selim GÜZEL'in ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Tâhâ Sûresinin Meânî İlmi Açısından Tahlili**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **16.01.2017** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan AKAY
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdür

Prof. Dr. Ali BULUT
(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. H. İbrahim KAÇAR
(Jüri Üyesi)

Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz ÖZDEMİR

(Jüri Üyesi)

Marmara Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Selim GÜZEL

ÖZET

Tâhâ sûresini meânî ilmi açısından inceleyen bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın önemi, amacı, kaynakları, Tâhâ sûresi ve meânî ilminin genel çerçevesi hakkında bilgiler verilmiştir.

İlk bölümde haber ve cümle hakkında bilgiler verildikten sonra sûrede mevcut olan haberi cümleler, bu cümlelerin gayeleri, inşâ ve bununla bağlantılı olarak emir, nehiy, istifhâm, nida ve bunların sûredeki gayeleri açıklanmıştır.

İkinci bölümde sûredeki müsnedün ileyh ve müsnedin durumları ile filin müteallakları ve sözün zâhirî duruma uygun gelmemesi konuları ele alınmış, son bölümde ise sûredeki kasr, fasıl, vasıl, îcâz ve itnâb üslupları incelenmiştir.

ABSTRACT

This study which analyzes the sura of Tâhâ in respect of meânî science consists of introduction, three chapters and result. Within the introduction part information has been given about the importance, purpose and resources of the study and about the general framework of sura of Tâhâ and meânî science.

In the first chapter, after giving general information about haber and sentence; existing haberi sentences in the sura, purposes of these sentences, inşâ and in relation with this; order, prohibition, question, vocative and their purposes within the sura have been explained.

In the second chapter states of musnedun ileyh and musned within the sura, mutellaks of the verb and subjects where the word doesn't show compliance with the ostensible situation were evaluated. In the last chapter styles of kasr, fasıl, vasil, îcâz and itnâb have been analyzed.

ÖNSÖZ

Belâgat ilmi, İslâmî ilimler arasında mümtaz bir konuma sahiptir. Çünkü İslâmî ilimlerin kaynağı olan Kur'ân ve sünnetin anlaşılmasında, belâgat ilminin rolü büyüktür. Kur'an ve Sünnet Hakkı batıldan, iyiyi kötüden ayırır ve insanları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Belagat ise bu hakikatlerin anlaşılmasına yardımcı olur ve islami ilimler arasındaki önemi de burdan gelir. Ayrıca belâgat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını ortaya koyduğu için kıymet bakımından ilimlerin en yücelerindedir. Zira Arap dilinin incelikleri ve esrarı, özellikle de Kur'ân-ı Kerîm'in nazmındaki i'caz yönleri ancak bu ilim sayesinde keşfedilir ve bilinir. Bu yüzden, tefsîr ilminin ona ihtiyacı vardır. Tefsîr ilmini, dini ilimlerin reisi olarak gören Beyzâvî, bu ilme ancak din ilimlerinin usul ve furuunda mahir olanlar ile Arap dili ve belâgatında üst dereceye çıkanların el atabileceğini ifade eder. Zemahşerî de, tefsîrinin mukaddimesinde, Câhız'dan naklettiği bir iktibasta, hiçbir müfessirin belâgattan müstağni kalamayacağını özetle şöyle ifade eder: Bir kişi İslâmî ilimlerin tamamında mahir olsa da, Kur'ân-ı Kerîm'e mahsus olan Meânî ve Beyân ilimlerinde temayüz etmediği müddetçe, kesinlikle ondaki nükte ve güzelliklere aşına olamaz ve ondaki hakikat cevherlerini çıkarmak için dalgıçlık yapamaz. Belâgat, hitap edilen kimselere göre uygun ve tam yerinde düzgün ve hakikatli güzel söz söyleme sanatıdır. Açık ve güzel ifadeli konuşma, sözün mana ve ahenk itibariyle kusursuz olmasıdır. Söylenen sözün söylenenin ihtiyacına tam olarak ve yerinde cevap vermesidir. Rivâyete göre, bir defasında (Necd) ahâlisinden iki kişi gelip (karşılıklı) hutbe îrâd etmişler, halk da bunların düzgün sözlerine hayrân olmuşlardı. Bunun üzerine Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: Şüphesiz ki açık ve fasîh sözlerden sihir (gibi ruhlar üzerinde müessir) olanları vardır, yâhut bâzı belîğ sözler vardır ki, onlar sihirdir (ruhları etkiler) sözlerin en doğrusu ve en güzeli Kur'ân olması sebebiyle belagat kurallarının en doğru şekilde uygulandığı yer de Kur'ân'dır. Dolayısıyla islami ilimlerle uğraşan hiç kimse belagatten istiğnâ edemez. Ayrıca belagat alanında bilgi sahibi olmayan kişilerin Kurân'ın i'cazına vakıf olmaları, ince mânâlarına nüfuz edebilmeleri, tefsir ve hadis alanında kâmil manada eserler ortaya koymaları mümkün değildir. Kur'ân surelerini belâgat açısından tahlil eden müstakil Türkçe eserlerin kadar az olması sebebiyle, hem Kur'ân'ın mucizelerini dile getirme,

hem de bu ilmi canlı tutma adına çalışmamızda Tâhâ sûresini meânî ilmi açısından tahlil etmeye çalışacağız. Çalışmamıza ve kişisel gelişimimize emeği geçen değerli hocalarım Prof. Dr. Ahmet Turan Arslan, danışmanım Prof. Dr. Ali Bulut ve hocam Abdussamed Çelen Beyefendilere minnetimi ve şükranlarımı sunuyorum, bu çalışmanın ilim hayatına bir nebze olsun katkı sunmasını temenni ediyorum.

Selim GÜZEL

İstanbul 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
III. TÂHÂ SURESİNİN GENEL ÇERÇEVESİ	3
BİRİNCİ BÖLÜM	6
I. HABER ÜSLÛBU	7
A. Haber cümlesinin gayeleri	8
1. Fâide-i haber	10
2. Lâzım-ı fâide-i haber	10
3. Tehdit.....	11
4. Yüceltme	13
5. Tefekküre yöneltme	16
6. Mazeret bildirme.....	17
7. Kınama.....	17
8. Güçsüzlüğü ifade etme.....	18
9. Meydan okuma ve tahkîr	19
10. Nasihat	19
B. Haber cümlesinin çeşitleri	20
1. İbtidâî haber	20
2. Talebî haber	23
3. İnkârî haber	27
C. Sözü'n zâhirî duruma uygun gelmemesi	32
1. İsim yerine zamir gelmesi	32
2. Zamir yerine isim gelmesi.....	33
3. İltifât.....	33
II. İNŞÂ	36
A. Talebî inşâ	36
1. Emir	36

a. Koruma	37
b. Yüceltme ve Teberrük	37
c. İrşat	38
d. Dua	39
e. Tarif ve talim	39
f. Azarlama ve aşağılama	40
2. Nehiy	40
a. Tehdit	41
b. Cesaretlendirme	41
c. İrşat ve Nasihat	42
3. İstifhâm	42
a. Kıssaya dikkat çekme	43
b. Talim	43
c. Kınama	43
d. Tevbîhî inkâr	44
4. Nida	46
a. Sevgi ve şefkati izhar	47
b. Dua	47
c. Kınama	48

İKİNCİ BÖLÜM 50

I. MÜSNEDÜN İLEYHİN DURUMLARI..... 51

a. Zikredilmesi	51
b. Hazfedilmesi	53
c. Zamir olarak gelmesi	54
d. Tehir edilmesi	54
e. İsm-i işaret olarak gelmesi	55
f. İsm-i mevsûl olarak gelmesi	55
g. Marife olması	56
h. Özel isim olması	56
i. Sıfat alması	56

II. MÜSNEDİN DURUMLARI..... 57

a. Takdim	57
b. Hazif ve inhisar	57
c. İsim ve fiil olarak gelmesi	58
d. İsm-i mevsûl olarak gelmesi	58
e. İsm-i işaret olarak gelmesi	58
f. Marife olarak gelmesi	59

g. Tekitli gelmesi.....	59
III. FİİLİN MÜTEALLAKLARI	61
a. Fâilin hazfedilmesi.....	61
b. Mef'ulun takdimi	61
c. Mefûlün nekra gelmesi.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63
I. KASR	64
II. FASIL – VASIL	66
A. FASIL.....	66
1. Kemâl-i ittisâl.....	66
2. Şibh-i kemâl-i ittisâl.....	68
3. Kemâl-i inkıta	68
B. VASIL.....	69
1. İlk cümlenin i'rabtan mahallinin olması ve ikinci cümlenin bu i'raba katılması	70
2. İki cümlenin hem lafız hem de mânâ yönünden haberi ya da inşâî olması	71
III. İCÂZ - İTNÂB	72
A. İCÂZ	72
1. İcâz-ı kısar.....	72
2. İcâz-ı hazif	73
B. İTNÂB	75
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	82

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.s. : Aleyhisselâm

b. : İbn, bin

bkz. : Bakınız

Bsk. : Baskı

c. : Cilt numarası

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

m. : Milâdî

nşr. : Neşreden

ö. : Ölüm

r.a. : Radıyallahu anh

s. : Sayfa numarası

t.y. : Tarih yok

vb. : Ve benzeri

y.y. : Yayın yeri yok

Yay. : Yayınevi

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bilindiği üzere Kur'ân'ın en büyük özelliği ve mucizesi, kullandığı dil, üslup ve üstün belâgatıdır. Çünkü Kur'ân, indiği dönemde birçok muâzırını bu özelliği ile ya hidayete erdirmiş, ya da mağlup etmiştir. Kur'ân'ın bu özelliğini ortaya koymak ayrıca bu günün ve yarının insanına Kur'ân'ın îcaz yönünü tanıtmak için Kur'ân'ı sûre sûre, belagat açısından tahlil etmek son derece önemlidir. Biz, hem bu amaçla, hem de bu tür çalışmaların Türkçe olarak yapılması ve yaygınlaşması için böyle bir çalışma yapmış bulunuyoruz. Yaptığımız bu çalışma Tâhâ suresinin belagat yönünü ortaya koymaya, meânî ilmini tatbiki olarak çalışmaya ve Kur'ânın gizli mânâlarını anlamaya yöneliktir. Çalışmamız için Tâhâ sûresini seçmemizin sebebi ise, sûrenin “Sana Mûsâ'nın haberi geldi mi?” denilerek başlanan büyük bir kıssayı ve doğal olarak çeşitli ihbarları içinde barındırmasıdır ki, bu husus meânî ilminin konularının büyük bölümüne tekabül eder. Çünkü kıssalar içerisinde çok sayıda haberî cümle, dolayısıyla da bu cümlere ait bir takım gayeler bulunur. Bu da meânî ilmi açısından “Haber üslûbu”, “haber cümlesinin gayeleri” ve “haber cümlesinin çeşitleri” başlığı altında “ibtidâî haber”, “talebî haber” ve “inkârî haber” gibi haberî konuları ve bunların yanında birçok “inşâ” ögesini barındıran zengin bir sahayı ifade eder. Ayrıca Kur'ân'ı ahkam, kıssa ahlak ve marifetullah yönünden anlamak önem arz etmekle birlikte, meânî ilmi açısından tahlil edip anlamaya çalışmak da son derece önemlidir. Zira Kur'ân'ı meânî ilmi açısından ele almak, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına olanak tanıdığı gibi, O'ndan hüküm çıkaran disiplinlere de yardımcı olmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda istilâhî kavramları açıklarken yararlandığımız kaynakların temelini, Kazvîni'ye ait “Îzâh”, Tefâtânî'ye ait “Muhtasaru'l-Meânî” ve Hâşimî'ye ait “Cevâhiru'l-Belâğa” gibi klasik Arapça belâgat eserleri oluşturmaktadır. Örnek olarak verilen ayetlere ait meânî özelliklerin belirlenmesinde, ağırlıklı olarak İbn Âşûr'un “et-Tahrîr ve't-Tenvîr” Fahreddin er-Razi'nin, “Mefatihü'l-Ğayb”, Muhyiddin Dervîş'in “İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyânuhu” isimli tefsirlerinden yararlanılmıştır.

III. TÂHÂ SÜRESİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Tâhâ sûresi Kur'ân'ın yirminci sûresidir. Meryem sûresinden sonra, Vâkıa sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 130 ve 131. âyetlerin Medine'de nâzil olduğuna dair bir rivayet de vardır. Adını birinci âyetinden alan Tâhâ sûresi ve 135 ayettir. Sûrenin üçte ikisi Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini, Firavun ve kavmiyle mücadelesini anlatır. Hz. Muhammed'e hitapla başlayan sûre ardından da Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini, kavmiyle mücadelesini ve Hz. Adem'in Şeytana aldanmasını konu edinir. Hz. Ömer'in İslâmiyet'i kabul edişiyile ilgili meşhur rivayette Ömer'in, kız kardeşi ve eniştesinin evine baskın yaptığında işittiği ve çok etkilendiği âyetlerin, Tâhâ sûresinin âyetleri olduğu ve bu olayın peygamberliğin beşinci yılında cereyan ettiği dikkate alınarak, genellikle Mekke döneminin ortalarına doğru indiği kabul edilir. Kaynaklarda nüzûlü için belirli bir sebepten söz edilmez. Geldiği dönemin şartları ve sûrenin içeriği, Hz. Peygamber'e ve müminlere teselli verip onların moralini yükseltmeyi amaçladığını göstermektedir. Bu sûre adını ilk âyetinden almaktadır. Mûsâ (as)'ın hayatının en detaylı bir biçimde ele alındığı sûre olması ve Allah (cc) ile konuşmayı konu edinmesi sebebiyle bazı kaynaklarda "Sûretü'l-kelîm" ve "Sûretü Mûsâ" şeklinde de anılır.¹

Birçok sûrede olduğu gibi bu sûrenin de âyetlerinin kısa olması ve ayet sonlarındaki fâsılalar sûrenin okunuşuna apayrı bir mûsiki katmaktadır. Bu özellik Kur'ân'ın dinleyen kişide derin bir tesir bırakır. Ayet sonlarındaki fâsılaların yanı sıra, Kur'an'ın genelindeki te'kidler, hazifler, takdim ve te'hirler, kalbler, iltifatlar, taaccüb yerine nida, kesret konumunda killet, ibdal, teşbih, istiare, tevriye, mukabele, azab üzerine rahmetin takdim edilmesi, i'caz ve itnab gibi kelama mahsus pek çok özellik, ayetlerin anlamına ses, ahenk ve ritim açısından farklı bir zenginlik kazandırmada yakından ilişkilidir.² Tâhâ sûresi de bu özellikleri kendisinde barındırır.

¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, III, 622- 623.

² Halil İbrahim Kaçar, *Edebi Yönden Hazîf Üslubu*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 282-284.

Sûrenin girişinde Kur'ân'ın, muhatabını güçlüğe veya sıkıntıya sokmak için inmediği belirtilir. Ardından bu son mesajın bütün kâinatı yaratan ve her şeyin sahibi olan Allah tarafından O'na karşı haşyet duyan herkese öğüt ve uyarı olması için gönderildiği belirtilir. Sûrenin birinci bölümünde Mûsâ'nın aile fertleriyle birlikte Mısır'a giderken Tuvâ mevkiinde ilâhî hitaba mazhar kılınp kendisine tevhid dininin ilkelerinin öğretildiği, asâsı ve eliyle mûcize göstereceğinin bildirildiği anlatılır. Ayrıca Hz. Mûsâ'nın Firavun'a gidip hak dini tebliğ etmek ve işkenceye mâruz kalan İsrâiloğulları'nı serbest bırakmasını istemekle görevlendirildiği, Mûsâ'nın da kardeşi Hârûn'un kendisine yardımcı olarak verilmesini talep ettiği ve talebinin yerine getirildiği ifade edilir. İkinci bölümde Hz. Mûsâ'nın Firavun'la mücadelesine yer verilerek Firavun'un gösterilen mûcizeleri sihir diye nitelendirdiği ve buna karşılık verileceğini söylediği belirtilir. Ancak büyük bir kalabalığın önünde, Hz. Mûsâ'nın asâsının bir yılan dönüşüp sihirbazların halka yılan şeklinde gösterdikleri ipleri ve sopalarını yutması üzerine sihirbazların secdeye kapanarak, "Hârûn'un ve Mûsâ'nın rabbine iman ettik" dedikleri beyan edilir. Ardından Mısır'ı terketmek mecburiyetinde kalan İsrâiloğulları'nı takip eden Firavun'un, onların geçtiği denizde askerleriyle birlikte boğulduğu bildirilir. Daha sonra Hz. Mûsâ'nın kavmiyle olan mücadelesine yer verilerek düşmanların işkencesinden kurtarılan uzun yolculukları esnasında kudret helvası ve bıldırcın etiyle beslenen İsrâiloğulları'nın, taşkınlık göstermemeleri için uyarıldıkları halde Mûsâ'nın vahiy almak için Tûr'a gittiği sırada onların -Hârûn'un bütün uyarılarına rağmen- Sâmirî'nin yaptığı puta taptıklarından bahsedilir ve neticede putun Hz. Mûsâ tarafından imha edildiği belirtilir. Tâhâ sûresinin üçüncü bölümünde geçmiş ümmetlere ait haberlerin ibret alınması için nakledildiği, buna rağmen uyarılardan etkilenmeyen kimselerin altından kalkamayacakları büyük bir vebal taşıyacağı ifade edilir. Daha sonra kıyametin kopmasından itibaren âhiret gününün bazı safhalarına etkileyici birve uyarıcı tebliğler ihtiva eden Kur'an'ın sorumluluk bilinci aşlamak ve düşünmeye yöneltmek amacıyla indirildiği anlatılır. Peyderpey gelen Kur'an vahyinin kendisine okunuşu bitmeden acele ile onun kelimelerini telaffuza çalışmaması hususunda Hz. Peygamber uyarılır. Sûrenin sonuç kısmında Allah'ı anıp O'na bağlanmaktan yüz çevirenlerin âhirette kör olarak haşredileceği beyan edilir. Dünyada akıllarını

kullanmayanların tarihî olaylardan ibret almadıklarına dikkat çekildikten sonra Hz. Peygamber'den sabırlı olması istenir; zorluklara katlanabilmesi için gece ve gündüz etrafındakilerle birlikte namaza, hamd ve tesbihe devam etmesi emredilir; kalbi kararmış kimselerin bir kısmına verilen dünya nimetlerine özenmemesi tavsiye edilir. Sûre, “Herkes beklemektedir, siz de bekleyin. Yakında doğru yolda yürüyüp selâmete erenin kim olduğunu anlayacaksınız” meâlindeki âyetle sona erer.¹

¹ *DA* XXXIX, 379-380.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. HABER ÜSLÛBU

Sûredeki haber üslûbunu ele almadan önce cümlenin tanımını, kısımlarını ve haber cümlesindeki gâyeleri ele almamız gerekir. Öncelikle sormamız gereken soru, kelam ile cümle aynı şey midir, yoksa ikisi farklı kavramlar mıdır? Bazı âlimler kelam ile cümlenin aynı şey olduğunu söylerken bazıları da ikisi arasında fark olduğunu belirtmektedir. İbn Hâcib'e göre kelam, "Birbirine isnat edilen iki kelimenin bir lafızda bulunmasıdır." Bu terkip ise, **قَامَ عَمْرُو** ve **زَيْدٌ قَائِمٌ** örneklerinde olduğu gibi, sadece iki ismin ya da bir isim ile fiilin bir araya gelmesiyle mümkün olabilir.¹ Tariften anlaşıldığı kadarıyla İbn Hâcib kelam ve cümle arasında fark gözetmemektedir. İbn Hişâm Kavâidü'l-İ'rab adlı eserinde cümle ve kelam arasında fark olduğunu belirterek şöyle bir tarif verir: "Şunu bil ki, fâideli lafız hem kelam, hem de cümle olarak adlandırılır. fâideli lafız ile kastettiğimiz şey ise, telaffuz edildiğinde kendisi üzerine sükût etmenin güzel olduğu lafızdır. Ve şunu da bil ki: cümle kelamdan daha kapsamlıdır. Buna göre her kelam cümledir. Lakin her cümle kelam değildir." Yani kelam, mütekellim tarafından muhataba aktarıldığında, hükmün ortaya konulabilmesi için aradaki isnât ve fâide sebebiyle ayrıca bir lafza ihtiyaç duyulmaz. İbn Hişâm'ın tarifine göre **إِن قَامَ زَيْدٌ** terkibine cümle denilse de, kelam denilemez. Bu terkip hükmü tam olarak ortaya koymadığından, buna kelam diyebilmemiz için **إِن قَامَ زَيْدٌ قَامَ خَالِدٌ** örneğinde olduğu gibi cevap cümlesine de ihtiyaç vardır.²

Arap dilinde cümle, farklı ıstıhlara göre farklı şekillerde taksimata tabi tutulmuştur. Nahiv âlimleri fiil ya da isimle başlamasını göz önünde bulundurarak cümleyi isim cümlesi ve fiil cümlesi şeklinde taksim etmiş, belâgat âlimleri ise cümleyi inşâ ve haberî cümle olarak farklı bir şekilde ele almışlardır. Teftâzânî meânî ilminin sekiz konu başlığına münhasır olduğunu gerekçelendirirken şöyle demektedir: "Kelam, ya haberî ya da inşâîdir. Zira kelam, kesin olarak mütekellimin

¹ Abdurrahman b. Nizameddin, *el-Fevâidü-Diâiyye fî Şerhi'l-Kâfiye*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, t.y, s. 9-11

² Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Hişâm el- Ensarî, *el-İ'rab an Kavaidü'l-İ'rab*, nşr, Ali Fouda Neil, Riyad,1981, s. 35.

zihninde müsned ve müsnedün ileyh arasındaki tam bir nisbeti kapsar. Bu durum, kelimeler telaffuz edildiği vakit kendisi üzerinde sukut etmek sahih olacak şekilde, iki şeyden birinin diğerine isnâd edilmesidir. Isnâdın îcâbî, selbî, ya da inşâî cümlelerdeki gibi, bunların dışındaki bir şekilde olması durumu değiştirmez. Bu inhisarda kelamı, mahkûmun bihin mahkûmun aleyhe isnadı şeklinde tefsir etmek hatalı bir yaklaşımdır. Zira bu şekildeki bir tanım inşâî nisbeti kapsamaz. Bu tarife göre yapılacak taksim de sahih olmaz. Kelamın nisbeti zihin dışı gerçekliğe uygun olursa, yani mütekellimin zihnindeki îcâbî ya da selbî nisbet, zihin dışındaki gerçeklikle uygun olur, ya da kelamdan anlaşılan nisbet îcâbî, zihin dışındaki gerçeklik ise selbî olma ya da tam tersi bir durum söz konusuysa kelam haberî olur. Eğer kelamın nisbeti için yukarı da saydığımız ihtimallerden biri söz konusu değilse o zaman kelam inşâî olur.”¹ Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: inşâî cümle, hakkında yanlış ya da doğru hüküm verilemeyen cümledir. Misal olarak, “ilim öğren” dediğimiz zaman, kelamda hüküm bulunmadığı için kelamın nisbeti doğrudur ya da yanlıştır diyemeyiz. Ayrıca inşâî cümle, talebî ve gayr-ı talebî olmak üzere ikiye ayrılır: İnşâî talebî: Emir, nehiy, istifham, temennî ve nidâdan oluşur. İnşâî gayr-ı talebî: Medih-zemm (övgü-yergi), akid, kase (yemin), taaccüb (şaşıma) ve recâ (ümit)den oluşur. Haberî cümle ise “Ahmet ilim sahibi” örneğinde olduğu gibi, isnadında içerdiği hüküm sebebiyle doğruluk ya da yanlışlık ihtimali bulunan cümledir. Çünkü akıl bu hükmün doğruluğunu ya da yanlışlığını sorgulayabilir.²

A. Haber cümlesinin gayeleri

Haber cümlesi muhataba aktarılırken, genellikle iki temel gaye amaçlanır. Bunlardan biri fâide-i haber, diğeri lazım-ı fâide-i haberdur. Fâide-i haber, haberin muhataba bilmediği bir hüküm bildirmesidir. الدين المعاملة / “Din muameledir” örneğinde olduğu gibi.

Lazım-ı fâide-i haber ise mütekellimin muhataba haberi bildirirken, bu haberi kendisinin de bildiğini ima etmesidir. İmtihandaki başarısını hocasından gizleyen öğrenciye hocasının:

¹ Teftâzânî, *a.g.e.*, s.30-31.

² Ali Bulut, *Belâgat – Meânî – Beyân – Bedî*, İfavYayınları, İstanbul, 2014, s. 56, 64.

أنت نجحت في الامتحان / “Sınavda başarılı oldun” demesi gibi.

Haber cümlesi bazen başka amaçlar için de kullanılır. Bunlar içerisinde en çok kullanılanlar şunlardır:

a. Merhamet ve şefkat dilemek:

إني فقير إلى عفو ربي / “Muhakkak ki ben rabbimin affına muhtacım.”

b. Acziyeti ifade etmek:

Hz. Zekeriya (as.)’nın, ﴿ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي ﴾ / “Rabbim gerçekten kemiklerim çok zayıfladı”¹ demesi gibi.

c. Üzüntüyü dile getirmek:

Hz. Meryem’in annesinin, ﴿ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى ﴾ “Rabbim onu kız doğurdum”² ifadesinde olduğu gibi.

d. Kınama:

Hile ve desise peşinde koşan birisine « من حفر حفرة لأخيه وقع فيها » “Kim bir kardeşinin kuyusunu kazarsa oraya kendisi düşer.” denilmesi gibi.

Şimdi örneklerini verdiğimiz bu gayeleri ve zikretmediğimiz başka gayeleri, Tâha suresinde tespit etmeye çalışacağız.

¹ Meryem sûresi (19): 4.

² Âli İmrân sûresi (3): 36.

1. Fâide-i haber

﴿إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَى النَّارِ هُدًى﴾

﴿هُدًى﴾ “Hani o bir ateş görmüşve ailesine şöyle demişti: “Siz bekleyin, (şu uzakta)

bir ateş bulunduğunu farkettim; belki ondan size bir kor parçası getiririm veya ateşin başında bir kılavuz bulurum.”¹ Mûsâ (as) ateşi gördüğüne dair haberi ailesine haber vermeden önce onlar bu hususta bilgi sahibi değildi. Ancak onun ihbarı sonucu bu bilgiye sahip oldular.

﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى ﴿٦﴾ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا

﴿يُوحَى﴾ “İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü

şu anda kutsal vadide, Tuvâ’dasın. Ben seni seçtim, şimdi vahyedilecek olana kulak ver.”² Burada fâide-i haber, Allah’ın Hz. Musa (as)’ya bulunduğu mekânın mukaddes olduğunu, kendisini peygamber olarak seçtiğini, bildirmesidir. Bu hususlar Hz. Musa tarafından bilinmemekteyken ona haberi cümle vasıtasıyla bildirilmiştir.

﴿إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ﴿٦﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى﴾

senin için orada (Cennet) aç kalmak, çıplak kalmak yoktur. Orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın.”³ Hz. Âdem (as) cennetteki yaşantının mahiyetini tam olarak bilmediğinden, bu haberde ona bu bilgiyi vermek amaçlanmıştır.

2. Lâzım-ı fâide-i haber

﴿إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا

تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ

﴿يَا مُوسَى﴾ “Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve “size onun bakımını

¹ Tâhâ sûresi (20): 11.

² Tâhâ sûresi (20): 12, 13.

³ Tâhâ sûresi (20): 118, 119.

üstlenecek kimseyi göstereyim mi?” diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdün) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ!”¹ Hz. Mûsâ (as)’nın kız kardeşinin Firavun ailesine sütanne önermesi, tekrar annesine döndürülmesi, birini öldürmüş olması, Medyen’de bir müddet yaşadktan sonra peygamber olması gibi hususlar muhatap (Hz. Mûsâ) tarafından bilindiği gibi mütekellim (Allah) tarafından da bilinmektedir. Bu da “lazım-ı fâide-i haber” anlamına gelir.

3. Tehdit

﴿إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ﴾ “Şüphesiz bize, azabın

yalanlayan ve yüz çevirenlere olacağı vahyolundu.”² Mûsâ ve Harun (as), yalanlayan ve yüz çevirenlerin akıbetini Firavun’a bildirerek, durumunu değiştirmede kendisinin bu akıbete uğrayacağını anlaması için onu Allah’ın azabıyla tehdit etmişlerdir.

﴿قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ وَيَلِكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَىٰ﴾

﴿وَأَلْقَىٰ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ﴾ ³ إِنَّهُ

﴿مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ﴾ “Sağ elindeki at da onların

yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı sihirbaz hilesinden ibaret. Sihirbaz ise amacı ne olursa olsun başarıya ulaşamaz. Kim rabbine günahkâr haliyle varırsa, bilsin ki cehennem onu beklemektedir; orada ne ölür ne de düzgün yaşar. Mûsâ onlara şöyle dedi: Yazıklar olsun size! Allah’a karşı yalan uydurmayın, yoksa ağır bir ceza ile kökünüzü kazır; iftira eden mutlaka perişan olur.”³ Bu örneklerdeki haberi cümlelerin gayesi sihirbazları, Allah’a iftira edenleri ve günahkârları tehdit etmektir. Ayette” ne ölür, ne de (güzel bir hayat) yaşar” cümlesini söyleyenin kim

¹ Tâhâ sûresi (20): 40.

² Tâhâ sûresi (20): 48.

³ Tâhâ sûresi (20): 61, 69, 74.

olduğu hakkında değişik görüşler mevcuttur. Burada Allah (cc), sihirbazların Firavun'a söylediklerini aktarmış olabileceği gibi, bizzat kendisi de hitapta bulunmuş olabilir.¹ Mütekellimin bizzat Allah olması ise ağır basan ihtimaldir. Zira sihirbazlar o sırada yeni iman etmişlerdi. Dolayısıyla ahirete ait bu bilgilere hemen sahip olmaları uzak bir ihtimaldir.

﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا﴾ ﴿خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا﴾

﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا﴾ “Kim ondan yüz çevirirse şüphesiz ki

o, kıyamet gününde ağır bir günah yükü yüklenecektir. Onlar o günahın cezası içinde ebediyen kalacaklardır. Sûra üfürüleceği gün bu ağır yük onlar için ne kötü bir yüküdür! O gün günahkârları, (gözleri korkudan donup) göğermiş olarak haşredeceğiz.”² Önceki örneklerde olduğu gibi bu ayette de günahkârlar ve haktan yüz çevirenler tehdit edilmektedir.

Fahreddin er-Râzî bu ayetteki tehdidi şöyle açıklamaktadır: Allah (cc) bir önceki ayette peygamberine nimetini açıkladığı gibi, bu ayette de Kur’ân’dan yüz çevirip iman etmeyenleri bir kaç vecihten tehdit etmektedir. İlk vecih, **وَزْرًا** kelimesinin ağır ceza anlamında olmasıdır. Taşyana ağır gelmesi ve belini bükmesi sebebiyle bu şekilde teşbih yapılmıştır. İkinci vecih, Allah (cc)’ın bu ağır yükün ebedi ve çok kötü olacağını bildirmesidir. Üçüncü vecih, O gün Sûr’a üfleneceği ve mücrimlerin gözleri göğermiş bir biçimde hasrolunacağıdır.³ **زُرْقًا** kelimesinin ne anlama geldiği hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür.⁴ Neseî, İsrâ sûresi 97. ayeti⁵ delil göstererek, “göğermekten” kast edilen anlamın körlük olduğunu, zira gözünün nuru giden (körelen) kişinin gözbebeğinde göğirme meydana geldiğini kaydetmektedir.⁶

¹ Muhammed Ali Tâhâ ed-Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 2009, V, 707.

² Tâhâ sûresi (20): 100 – 102.

³ Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir-Mefâtihu'l-Ğayb*, XXII, 11 3-114.

⁴ Râzî, *a.g.e.*, XXII, 11 4-115.

⁵ **وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمْيًا**

⁶ Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Neseî *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, nşr. Yusuf Ali Bedevî, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998, II, 382.

﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾

Allah (cc) bu ayette, “İşte böylece biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar, yahut onlara bir uyarı versin diye onda tehditleri teker teker sıraladık”¹ buyurarak insanlar Kur'an'dan öğüt almalarını emretmekte, öğüt almayanları ise tehdit etmektedir.

﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾ Ayette “Her

kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak hasrederiz.”² buyrulur, vahiyden yüz çevirenler, dar bir geçim ve kör olarak haşır edilme ile tehdit edilmiştir. Diğer tehdit ayetlerinden farklı olarak buradaki tehdit hem insanın dünyasını, hemde ahiretini kapsamaktadır.

4. Yüceltme

﴿إِلَّا تَذَكَّرَةً لِمَنْ يَخْشَى﴾ “Biz Kur'an'ı Ancak (Allah'ın azabından)

korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik.”³ Bir insanın makam, nüfuz, şöhret ve dünyalık sahibi birisi tarafından her hangi bir yerde adının telaffuz edilmesi o kişi için bir övünç kaynağıdır ve onun kudret sahibi bu kişi tarafından önemsendiğini ve yüceltildiğini gösterir. Örneğin bir ülkenin devlet başkanının vatandaşlarından birini kötülemezsin herkesin önünde anması o kişide övünülecek bir takım özelliklerin olduğunu gösterir. Şayet zikre tahsis eden Allah (cc) ise, yüceltme gayesi bunu çok çok üzerinde olur. Buradan anlıyoruz ki Allah'a karşı haşyet duyan kişilerin ayette zikre tahsis edilmesi, onların övüldüğünü ve yüceltildiğini göstermektedir.⁴

﴿تَنْزِيلًا مِّنْ خَلْقِ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى﴾ ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ (O), yeri

ve yüksek gökleri yaratan Allah katından peyderpey indirilmiştir. Rahmân, Arş'a

¹ Tâhâ sûresi (20): 113.

² Tâhâ sûresi (20): 124.

³ Tâhâ sûresi (20): 3.

⁴ ed-Dürre, *a.g.e.*, V, 601.

istivâ etmiştir.”¹ Allah (cc), göklerin azametini ve Kur’an’ın kendi katına tahsisini vurgulayarak, her ikisini de yüceltmıştır. Çünkü Kur’an başkası tarafından ortaya konulamayacak kadar mu’ciz, gökler de başkası tarafından var edilemeyecek kadar azamet sahibidir. Allah (cc) Rahman sıfatını zikrederek kendisini, Arş’a istiva ettiğini bildirterek de Arş’ı yüceltmıştır. Beyzavî bu ayetleri açıklarken şöyle der: “Burada söz konusu olan, indireni (Allah) yüceltme amacıyla, indirileni (Kur’an) yüceltmektir. Kemâl-i kudretine ve iradesine delalet etsin diye Allah (cc) Rahmân ismini zikretmiştir.”²

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَىٰ وَإِن تَجَهَّرَ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ﴾

﴿السِّرِّ وَأَخْفَىٰ﴾ Allah لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ“Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O'nundur. Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, gizliden daha gizli olanı da. Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur.”³ Allah (cc) bu ayetlerde, her şeyin kendi mülkü altında olduğunu, en gizli düşünceden bile haberdar olduğunu, kendisinden başka hiçbir ilahın bulunmadığını ve en güzel isimlerin kendisinde olduğunu bildirerek zatını takdis etmekte ve yüceliğini ilan etmektedir.

﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ “Şüphesiz ki ben senin

rabbimim. Hemen ayakkabılarını çıkar, çünkü sen mukaddes vâdi Tuvâ'dasın.”⁴ Bu ayette vâdinin ismi zikredilerek ve ona mukaddes sıfatı verilerek haberde vâdinin yüceltilmesi amaçlanmıştır.⁵ Kur’ân’da Mekke’nin Mescid-i Harâm’ın ve Mescid-i

¹ Tâhâ sûresi (20): 5.

² ed-Dürre, *a.g.e.*, V, 603.

³ Tâhâ(20): 6-8.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 12.

⁵ طُوًى kelimesinin anlamı hakkında değişik görüşler mevcuttur. İbn Kesir, Tefsîru’l-Kur’ânu’l-Azim adlı eserinde meseleyi şöyle açıklar: Ali b. Ebu Talha, İbn Abbas’dan rivayetine göre طُوًى kelimesi Mûsâ (as)’ın Allah (cc) ile konuştuğu Vâdi’nin ismidir. Bu durumda طُوًى kelimesi ayette geçen vâdi için atf-ı beyan olur. Birçok bilgin de bu görüştedir. Bir görüşe göre de bu kelime ayaklarıyla yere basmanın emredilmesi anlamındadır. Şöyle de denilir: Orası iki kere mukaddes kılınmıştır. Anlamına da gelir. Çünkü Tuvâ, kendisinde bereket olan şeydir ki böylece Mukaddes kelimesinden sonra Tuvâ zikredilerek kutsallık tekrarlanmış olur. Ancak bu görüşlerden ilki (İbn Abbâs’ın görüşü) en sahîh

Aksâ'nın da bu şekilde açıkça yüceltildiğini görüyoruz. Bu vâdinin neden yüceltildiğine gelince; Mûsâ (as) burada peygamberlik verilmiş olması, Allah'ın orada bir insanla, mahiyeti bizce meçhul bir şekilde konuşmuş olması gibi sebepler zikredilebilir.

﴿وَإِنَّا اخْتَرْنَاكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿٥٦﴾ وَاصْطَنَعْنَاكَ لِنَفْسِي﴾ Allah (cc) başka bir

ayette, “Ey Mûsâ! Vahiylirim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım.”¹ diyerek Mûsâ (as)'yı yücelttiği gibi, bu iki ayette de “Seni seçtim” ve “Seni kendim için hazırladım”² buyurarak Mûsâ'nın (as) yüceliğine vurgu yapmaktadır. Bir insana Allah tarafından bizzat Allah'n kendi nefsi için hazırlanıp yetiştirildiğinin bildirilmesi, onun yüceliğini açıkça ortaya koymaktadır. Zaten peygamberlik özel bir makam olduğu gibi, Allah ile vasıtasız konuşmak da peygamberler arasında sadece Hz. Muhammed (as) ve Hz. Mûsâ'ya (as) ait bir özelliktir. Allah ile vasıtasız olarak konuşmak başlı başına Hz. Mûsâ'nın yüceliğini gösteren bir husustur. Ayrıca bu ayet, peygamberliğin kesbi olmadığını, ancak Allah'ın seçmesiyle insanın bu makama gelebileceğini de ortaya koymaktadır.³

﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ﴾ Firavun Mûsâ'ya (as) rabbiniz kim

diye sorduğunda, Hz. Mûsâ'nın, “Rabbimiz her şeye hilkatini veren, sonra da onlara yolu gösterendir”⁴ demesi, Firavun'a cevap amacı taşımakla birlikte Allah'ı yüceltme amacı da taşımaktadır. Hz. Mûsâ verdiği cevapta Allah'ın kâinatta kendini açıkça gösteren “sanatına” ve “yol göstericiliğine” vurgu yapmaktadır. Bunlar ise Firavun'un, kendisinde olduğunu iddia ettiği özelliklerdi. Mûsâ (as) Firavun'a sadece Allah'ın ismi celaliyle ayrıntıya girmeksizin cevap vermek yerine mukteza-i hâli dikkate alarak muhatabın durumuna göre hitabta bulunmuştur.

olanıdır. Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din b. Ömer b. Kesir b. Dâvud b. Kesir el-Dımaşkî, *Tefsîru'l-Kur'ânu'l-Azim*, nşr, Sami b. Muhammed es-Selâme, Riyad, 1997, V, 276-277.

¹ A'raf sûresi (79): 144.

² Tâhâ sûresi (20): 41.

³ Râzi, *a.g.e.*, XXII, 19.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 50.

﴿كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا﴾ Bu ayetlerde

Peygamber (sav)’e, “Sana geçmişin haberlerinden bir kısmını böylece anlatıyoruz. Şüphesiz ki sana katımızdan bir zikir verdik.”¹ denilerek, peygamberin bilgisi, mucizeleri artırılmış, kendisinin ve ümmetinin ibret alması istenmiştir. Ayrıca kıssaların özel olarak kendisine aktarılması, Peygamber’i yüceltme anlamına geldiği gibi, ذِكْرًا kelimesinin nekre olarak zikredilmesi de Kur’an’ı yüceltme amacı taşımaktadır.²

﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي

﴿عِلْمًا﴾ “Gerçek hükümdar olan Allah yücedir”³ ayetinde Allah, “saltanatını” ve “noksanlıktan uzak oluşunu” vurgulayarak kendisini açık ve net bir biçimde tazim etmiştir.

5. Tefekküre yöneltme

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا

﴿رَبِّمِ، بِهٖ أَرْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى ﴿﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾

yeryüzünü size beşik yapan, orada size yollar açan ve size gökten yağmur indirendir. Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren) deliller vardır Sizi topraktan yarattık, sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.”⁴ Tefekkür, insanı kemale erdiren, insanın Allah’ı bulmasını ve böylece ebedi mutluluğu elde etmesini sağlayan bir zihin faaliyetidir. Allah nazarında tefekkür ufkuna sahip olanlarla olmayanlar elbette bir değildir. Bu husus, Kur’an’ın birçok ayetinde insanın aklını kullanmasının gerekliliği ve yerin ve göğün yaratılışı

¹ Tâhâ sûresi (20): 99.

² Râzi, *a.g.e.*, XXII, 113; Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzavi, *Envaru’t-Tenzîl ve Esraru’t-Te’vîl*, nşr, Muhammed Abdurrahman el-Mar’aşlı Dâru İhyâ-i’Turasu’l-Arabî, Beyrut, H. 1418, IV, 38.

³ Tâhâ sûresi (20): 114.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 123.

hakkında düşünenlerin övülmesi gibi farklı formlarda ifade edilmiştir. Buradaki ayetlerde, yeryüzünün Allah tarafından insanın yararına göre tanzim edildiği, insanın topraktan yaratıldığı, toprağa döndürüleceği, tekrar oradan diriltileceği ve bunda akıl sahipleri için deliller olduğu hatırlatılmakta ve muhatabın aklını kullanarak tefekkür etmesi amaçlanmaktadır.

6. Mazeret bildirme

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى

السَّامِرِيُّ ﴿۶﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ

﴿۷﴾ لِي نَفْسِي﴾ Kavmi, Mûsâ'ya: “Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış

değiliz, Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda takınmıştık. İşte onları ateşe attık. Sâmirî de aynı şekilde attı.”¹ Sâmirî ise: “Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi dedi.”² Hz. Mûsâ (as)’nın teessüf ve öfke ile kavmine dönmesi ve onlardan hesap sorması, Sâmirî ve topluluğun Hz. Mûsâ'ya verdiği bu cevabın mazeret beyanı olduğunu ve Mûsâ'nın öfkesinden kurtulma amacını göstermektedir.

7. Kınama

﴿وَأَصْلًا فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى﴾ Firavun'un, "Ben size ancak kendi görüşümü

bildiriyorum ve sizi ancak doğru yola götürüyorum"³ dediği ve işin sonunda kendisinin ve kavminin felaketine sebep olduğu için, Allah (cc) bu ayette, “Firavun halkını saptırdı, onlara doğru yolu da göstermedi.”⁴ buyurarak Firavun'la hem alay etmiş hem de onu kınamıştır.⁵

¹ Tâhâ sûresi (20): 86.

² Tâhâ sûresi (20): 97.

³ Mü'min sûresi (40): 29.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 79.

⁵ Râzi, *a.g.e.*, XXII, 93.

﴿قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ﴾ “Allah “Şüphesiz, biz senden

sonra halkını sınadık; Sâmirî onları saptırdı” dedi¹ İlk bakışta bu ayette haber gayelerinden, sadece “fâide-i haber” gayesi mevcut denilebilir. Zira Allah (cc), Mûsâ'nın (asm) hakkında bilgi sahibi olmadığı bir olayı ona ihbar etmiştir. Fakat ayette kaybedilen bir sınavdan bahsedilmesi ve başka ayetlerde zikredilen seçkin kılma, Firavun'un zulmünden kurtarma, gökten yiyecek indirme, ve sayılamayacak türlü nimet ve mucizelere karşı İsrailoğulların'ın bu şekilde nankörlük ve akılsızlık etmesi gibi hususlar beraber düşünüldüğünde, söz konusu ayetin kınama da içerdiği anlaşılacaktır. Örneğin kendilerine Allah tarafından hiçbir mucize gösterilmeyen, seçkin kılınmayan ve türlü belalardan kurtarılmayan herhangi bir kavim Allah'a karşı gelip putlara tapınması ve peygamberine eziyet etmesi durumunda kınanmayı hak ediyorsa, israiloğulları kınanmayı daha fazla hak eder. Mesela günümüz müslümanları böylesine büyük metafizik olayları, mucizeleri ve yaşayan bir peygamberi görmemelerine rağmen Allaha karşı böylesine bir nankörlüğün içine girmemişlerdir. İsrailoğulları ise her şeyi ayan beyan idrak etmelerine rağmen isyan etmiş, sonuç olarak da kınanmayı hak etmiştir.

﴿وَلَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسِيَ وَلمْ نجدْ لَهُ عَزْمًا﴾ Allah (cc) bu ayette,”

Andolsun, bundan önce biz Adem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme diye) emrettik. O ise bunu unuttu. Biz onda bir kararlılık bulmadık.²” buyrularak Hz. Âdem (as) îtâb edilip kınamaktadır.

8. Gücsüzlüğü ifade etme

﴿قَالَا رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطغى﴾ “Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun

bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz dediler.”³ Mûsâ ve Hârûn (as)'un ordu ve güç sahibi olmaması, Firavun'un ise güçlü ve zalim bir hükümdar olması, haberî cümledeki gayenin “gücsüzlüğü ifade” olduğunu gösterir

¹ Tâhâ sûresi (20): 85

² Tâhâ sûresi (20): 115.

³ Tâhâ sûresi (20): 45.

ayrıca bu ayette “ona karşı bize yardım et” anlamında “dua” gayesinden de bahsedilebilir

9. Meydan okuma ve tahkîr

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ﴾

﴿الدُّنْيَا﴾ “Sihirbazlar şöyle dediler: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin.”¹ Firavun’un tüm tehditlerine rağmen sihirbazların imanlarını onun yüzüne haykırımları, Firavun’a meydan okumak gayesiyle bu cümleyi kurduklarını gösterir. “onun hükmünün sadece bu dünya için geçerli olduğunu” belirtmeleri ise onun gücünü küçümsediklerini ve hafife aldıklarını ortaya koyar. Tabi bu küçümseme, kendi güçlerine kıyasla değil, herşeyin sahibi olan Allah’ın kudretine kıyasla yapılan bir küçümsemedir. Said Nursi’nin de dediği gibi, “Hakiki imana sahip olan bir insan tüm kâinata meydan okuyabilir ve imanının kuvvetine göre, hâdisâtın tazyikatına karşı koyabilir.” Sihirbazların Firavun’a böylesine meydan okumaları onların tam bir imana sahip olduklarını gösterir.

10. Nasihat

﴿مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ﴿٦٦﴾ إِلَّا تَذَكْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ﴾ “Biz sana Kur’ânı zorluk

çekesin diye değil, ancak rablerinin azabından korkacaklara bir öğüt olsun diye indirdik.”² Bazı rivayetlere göre peygamber (as) gecenin tamamında ayakları şişecek kadar ibadet yaptığı ve yorgun düştüğü için, bazılarına göre de kâfirlerin iman etmemelerine üzülp sıkıntı çektiği için³, Allah tarafından kendisini sıkıntıya sokmaması gerektiği ve Kur’ân’ın indiriliş amacının kendisini sıkıntıya sokmak olmadığı bildirilmiştir. Burada haber cümlesiyle, Peygamber (as)’e Kur’an’ın indiriliş amacını hatırlatılmış ve buna uygun davranması tavsiye edilmiştir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 72.

² Tâhâ sûresi (20): 2, 3.

³ Razi, *a.g.e.*, XXII, 3-4,

﴿إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ۗ﴾ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ

لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰ ۗ﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا

﴿يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ﴾”Kıyamet mutlaka gelecektir.

Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim. Biz de şöyle dedik: “Ey Âdem! Şüphesiz bu (İblis) sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun. Allah şöyle dedi: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Eğer tarafımdan size bir yol gösterici (kitap) gelir de, kim benim yol göstericime uyarırsa artık o, ne (dünyada) sapa ne de (ahirette) sıkıntı çeker.”¹ Allah (cc) ilk ayette Hz. Mûsâ’ya, ikinci ve üçüncü ayette ise Hz. Âdem’e ve onların şahsında tüm insanlara “kıyamete hazırlanmaları”, “şeytanın vesveselerine karşı dikkatli olmaları” ve “gönderdiği vahye uymaları” gibi hususlarda nasihatte bulunmaktadır.

B. Haber cümlesinin çeşitleri

Bilindiği üzere meânî ilmi, sözün mukteza-i hâle uygun olup olmadığını inceler. Buna göre, muhatapların durumu farklılık arz ettikçe, haberi cümlelerin biçiminin de farklılaşması ve cümlelerin ihtiyaca göre tanzim edilmesi gerekir. Dolayısıyla abesle iştiğal etmemek için ihtiyaç fazlası unsurlar cümleye eklenmez. Aynı şekilde amaçlanan hususun da muhataba aktarılması için gerekli unsurlar zikredilir.² Bu sebeple Belâgat âlimlerinin haberi cümleyi üç başlık altında incelemiştir.

1. İbtidâî haber

İbtidâî haber, muhatapın konuyla ilgili hiçbir bilgisinin olmaması durumunda muhataba aktarılan cümledir. Bu durumda kişi verilen bilgiden şüphe duymaz. Bu nedenle bu gibi durumlarda, tekitli ifade kullanmaya gerek yoktur.³

¹ Tâhâ sûresi (20): 15, 117, 123.

² Ahmet Alabalık, *Esraru İlmî'l-Meânî fi Sûreti Yûsuf*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Umman, 2006, s. 51.

³ Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 39-40; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 58; Bulut, *a.g.e.*, s. 56.

﴿قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِثْلَ بَيْضَاءِ الْأُولَىٰ﴾

﴿غَيْرِ سُوِّءٍ آيَةً أُخْرَىٰ﴾ Allah şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz onu yine eski durumuna döndüreceğiz. Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir halde çıksın.”¹ Hz. Mûsâ (as)’nın ayette geçen, “âsânın eski haline döndürüleceği” ve “elinin bembeyaz çıkarılacağı” gibi hususlarda hitaptan önce bilgisi bulunmadığı gibi, imanı sayesinde de bunlardan şüphe etmemekteydi, ayetlerin tekitsiz gelmesi bu sebeptir.

﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ﴾ ﴿قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَرَىٰ﴾

Mûsâ, “Rabbimiz her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir.” dedi.² Mûsâ şöyle dedi: “Onlar hakkındaki bilgi Rabbinin katında bir kitapta (levh-i mahfuzda yazılı)dır. Rabbin yanılmaz ve unutmaz.”³ Firavun’a verilen iki cevapta da haber cümleleri tekit edatı olmadan gelmiştir. Birinci cevabın tekit edatı taşımamasının sebebi, Râzi’nin de belirttiği gibi,⁴ Firavun’un Allah’ın varlığıyla alakalı bir şüphe taşımamasıdır. Zaten Münazara esnasında Mûsâ’ya cevap verememiş ve eski kavimlerin durumunu sorarak konuyu değiştirmiştir. İkinci cevap ise Levh-i Mahfuzla alakalıdır. Firavun’un Levh-i Mahfuz kavramıyla ilgili hiç bir bilgisi olmadığından haber cümlesinde tekit edatı kullanılmamıştır.

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَدَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَىٰ﴾

السَّامِرِيُّ ﴿قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ﴾

﴿لِي نَفْسِي﴾ “Şöyle dediler: “Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz.

Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda takınmıştık. İşte onları

¹ Tâhâ sûresi (20): 21 – 23.

² Tâhâ sûresi (20): 50.

³ Tâhâ sûresi (20): 52.

⁴ Râzi, *a.g.e.*, XXII, 64.

ateşe attık. Sâmirî de aynı şekilde attı.” “Samirî şöyle dedi: “Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi.” Mûsâ (as)’nın kavminin ve Sâmirî’nin verdiği cevaplar hakkında daha önce bilgisi olmadığından, ayette geçen haber cümleleri tekidsiz gelmiştir.

﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٦﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٧﴾ لَا تَرَى فِيهَا

عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٨﴾ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٩﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا

مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١١٠﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١١﴾

﴿(Ey Muhammed!) Sana dağların

(kıyamet günündeki) halini soruyorlar. De ki: “Rabbim onları toz edip savuracak.” Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan halinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin. O gün kendisinden yan çizmek mümkün olmayan davetçiye (İsrâfil’e) uyarlar. Sesler, Rahmân’ın azametinden dolayı kısılmıştır. Artık sadece fısıltı işitebilirsin. O gün, Rahmân’ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez. O, önlerindeki ve arkalarındaki (dünyadaki ve ahiretteki durumlarını) bilir. Onların bilgisi ise Rahmân’ı kuşatamaz. Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten Allah’a boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen mutlaka hüsrana uğramıştır.”¹ Peygamber (as)’in Kıyametin şiddeti hakkında zihni hâli olması ve bu hususta şüpheye sahip olmaması sebebiyle, Allah (cc) bu ayetlerde O’na Kıyamet gününün şiddetini, t êkid edatı kullanmaksızın aktarmıştır.²

¹ Tâhâ sûresi (20): 105 – 111.

² Ayette geçen ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ ﴾ ifadesi hakkında ise değişik görüşler mevcuttur. Bazı âlimler, Mekke müşriklerinin alaycı bir ifade ile bu soruyu sordukları için, ayetlerin bunlara cevap verdiğini söylerken, bazıları da Kur’an’ın değişik yerlerinde ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ ﴾ cümlesinin kullanıldığını, bunların tümünün önceden sorulan sorulara cevap olduğunu ve bu yüzden hiç birinde Fa-i ta’kibiye kullanılmadığını delil göstererek, فَقُلْ lafzında bulunan ف harfinin şart iktizâ ettiğini ve ayete “Ey Muhammed! Şayet sana sorarlarsa” anlamı kattığını söylemektedir. Dürre, *a.g.e*, V, 733; Râzi, *a.g.e*, XXII, 118.

﴿فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿٢٠﴾ إِنَّ لَكَ أَلًا

﴿تَضْحَى ﴿٢١﴾ وَتَجُوعُ فِيهَا وَلَا تَعْرِى ﴿٢٢﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى ﴿٢٣﴾﴾ “Biz de şöyle dedik: “Ey Adem!

Şüphesiz bu (İblis) sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun. Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur. Orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın.”¹ Âdem (as)’in zihninde şeytanın kendisine düşman olmasıyla ve cennetteki yaşam ilgili bir bilgi yoktu, dolayısıyla buradaki haber ibtidâî haberdir. Fakat hükmü takviye etmek ve şeytanın vesvese vermesini engellemek için, cümle tekit edatlarıyla kurulmuş ve talebî haber yerine kullanılmıştır.

2. Talebî haber

Talebî haber, muhatabın haberin doğruluğuyla ilgili tereddüt ve şüphesinin olması, işin hakikatini öğrenmek istemesi durumunda muhataba aktarılan haber üslubudur. Bu durumda tek bir edatla sözü tekit etmek güzel olur.²

﴿إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ

﴿هُدًى﴾ Mûsâ (as)’nın Tuvâ vadisinde ailesine hitaben, “Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm, yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum”³ demesi ayette tekit edatıyla aktarılmıştır. Burada muhatabın içinden “nereye gidiyorsun” ya da “ne için bekliyorum?” şeklinde bir sorgulama geçmesi dikkate alınarak, cümle tekit edatıyla kurulmuştur ama, bu cümlenin tekit edatıyla kurulmasının sebebi, belkide muhatabın (Mûsâ (as)’nın ailesi) cümledeki hükümlerle; yani ateşin varlığı ile ilgili bir takım şüphelerinin olması da olabilir... Bu ateş belki de sadece Mûsâ (as) görebileceği fizik ötesi bir mahiyete sahipti ve Mûsâ (as) ateşi gördüğünü söylemesine rağmen eşi tatmin olmuyordu o da mecburen cümleyi “Gerçekten bir ateş gördüm” diyerek tekit edatıyla oluşturmuştu.

¹ Tâhâ sûresi (20): 117-119.

² Bulut, *a.g.e.*, 56; Kazvîni, *a.g.e.*, s. 28; Teftâzânî, *a.g.e.*, 39-40.

³ Tâhâ sûresi (20): 10.

﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ ﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾

﴿فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ “Şüphesiz yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın. Şüphesiz yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.”¹ Birinci ayette “Hemen ayakkabılarını çıkar” buyruğundan sonra mukadder sorunun cevabı olarak cümle tekitli gelmiştir. Verilen ikinci ayette ise, “Vahiy edilecek şeylere kulak ver” denildiğinde, Mûsâ (as)'nın zihninde vahiy edilecek şeyler neler? Şeklinde bir soru oluşacağından cümle tekitli gelmiştir. Hükmü takviye için tereddütte olan muhatap inkârcı muhatap gibi kabul edilmiş ve her iki ayette de tekit, isim cümlesi, tahkik harfi ve zamir tekrarıyla; yani birden fazla edatla yapılmıştır. Zemahşerî'ye göre ayetlerde zamirlerin tekrarı ile tekit yapılmasının sebebi; şüpheyi gidermek, marifeti ve mânâyı tahkik etmek içindir. Düşünün ki bir insan yabancı ve ıssız bir yerde ailesini bir müddet yalnız bırakmış, gecenin karanlığında dağa tırmanmış yorgunluktan bitap düşmüş ve “Ben senin rabbinim” diyen yabancı bir ses duymuştur bu insanın bu hitap karşısında endişe ve şüpheyi kapılması doğaldır. Mûsâ (as) da sonuçta bir insandı ve bir anlığına enşelenip şüpheyi gidermek gayet mümkündür. Zemahşerî Keşşâf tefsirinde konuyla alakalı şu rivayeti aktarır: Mûsâ (as)'ya nida edildiğinde Hz. Mûsâ, seslenen kim deyince, Allah (cc), “Şüphesiz yok ki, ben senin Rabbinim.” buyurmuştu. Şeytan ise ona vesvese vererek belki de sen Şeytanın sesini işitmiş olabilirsin dedi. Bunun üzerine Mûsâ (as) bu Allah'ın kelimidir. Bu kelamı tüm yönlerimden duymakta ve tüm azalarımnda hissetmekteyim dedi.²

﴿اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى﴾ “Firavun'a git, çünkü o azmıştır.”³ Allah (cc) Bu

ayetle Firavun'un durumunu açıklarken, Mûsâ (as)'nın durumunu gözeterek ve zihnindeki “ ne için gideyim? ” sorusunu dikkate alarak, tekit edatı kullanmıştır.

¹ Tâhâ sûresi (20): 12-14.

² Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, nşr, Halil Memun Şeyhâ, Beyrut, 2009, XVI, 652.

³ Tâhâ sûresi (20): 24.

﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَآرَى﴾ Allah

şöyle dedi: “İstedigin sana verildi ey Mûsâ! Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm.”¹ İnsan dua ettikten sonra duasının kabul edilip edilmediğini bilemediğinden tereddüt içinde olur. Bu durum Mûsâ (as) için de geçerli olduğundan, onun bu durumu gözetilerek ayette tekit edatı kullanılmıştır.

﴿فَلَمَّا لَا تَخَفُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَىٰ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ﴾

﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى﴾ “Şöyle dedik: “Korkma (ey Mûsâ!) sensin en üstün olan.

Sağ elindeki (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez.”² Sihirbazlar âsâlarını yere attıklarında aniden sürünerek Mûsâ (as)’ya doğru gelince, insan tabiatının gereği olarak Mûsâ (as) içinde bir korku ya da insanlara mahcup olma endişesi hissetmişti. Onun şüphe ve korkusunu gidermek için, ilk ayette isti’naf cümlesi, tahkik harfî, zamir tekrarı, marife haber ve galibiyete delalet eden üstünlük lafzı kullanılarak, ikinci ayette ise hasr ifâde eden لَمَّا lafzı ve cinsi kapsayan lâm-ı tarif kullanılarak tekit yapılmıştır.³ Aslında talebî olan bu haberin inkârî haber gibi gelmesinin sebebi şudur: Peygamberler diğer insanlardan daha yüce ve daha galiptir. Onlarda bulunan bu vasıf sebebiyle Allah (cc), Mûsâ (as)’da meydana gelen bu korkuyu reddetmek için ifadeyi inkârî haber şeklinde inzal etmiştir. Allah (cc) sanki meâlen şöyle demiştir: Peygamber olduğunu ve benim senin yanında olduğumu bile bile neden korkuyorsun? Korkma sensin en üstün olan.

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلَّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ﴾

﴿هُوَ﴾ “Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helal olanlarından yiye. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse o muhakkak helak olmuş demektir.”⁴ “Yoksa üzerinize gazabım iner”

¹ Tâhâ sûresi (20): 36-46.

² Tâhâ sûresi (20): 68-69.

³ Zemahşeri, *a.g.e*, XVI, 660.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 80.

dendiğinde muhatabın zihninde gazabın sonucunu ilgili soru işareti oluşur. Bu soruya cevap olarak ayet, tekitli bir ifadeyle talebî haber şeklinde gelmiştir.

﴿وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى﴾ “Şüphesiz ki ben, tövbe edip

inanana ve sâlih ameller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affediciyim.”¹ Bir önceki ayette, “Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helal olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse o muhakkak helak olmuş demektir.”² buyurulduğundan insanın aklına, “acaba pişman olup tövbe etsek de durum aynı mı?” şeklinde bir soru, ya da affedilip affedilmeme hususunda bir tereddüt gelebilir. Bu durumda olan insanların muktezâ-i hali dikkate alınarak hitaba isti’naf ve isim cümlesiyle başlanmış, bunun yanında da hem tahkik harfi hem de lâm-ı müzahlaka kullanılarak tekit yapılmıştır. Ayrıca hükmü takviye için, tereddütte olan muhatap inkârcı muhatap gibi kabul edilmiş ve cümlede birden fazla tekit edatı kullanılmıştır.

﴿قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ نُخْلِفَهُ وَانظُرْ إِلَى

﴿قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ نُخْلِفَهُ وَانظُرْ إِلَى

﴿قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ نُخْلِفَهُ وَانظُرْ إِلَى﴾ “Mûsâ şöyle dedi: “Çekil git! Artık sen hayatın boyunca (hastalanıp) "Bana dokunmak yok!" diyeceksin. Senin için, asla kaçamayacağın bir ceza daha var. Hele şu ibadet edip durduğun ilahına bak! Biz onu elbette yakacağız ve onu muhakkak denize savuracağız.”³ Mûsâ (as) Sâmirî’ye “Çek git” ve “Şu ibadet edip durduğun ilahına bak!” dediği zaman, muhtemelen Sâmirî’nin zihninde kendisinin ve taptığı şeyin akıbetiyle ilgili soru işaretleri oluşmuştu. Bu tereddüt ve soru işaretleri, yani muktezâ-i hal göz önünde bulundurularak, ayette tekit yapılmış ve birden fazla tekit edatı kullanılarak mütereddit kişi münkir konumunda kabul edilmiştir.

﴿فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿٨١﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا

﴿فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿٨١﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا

¹ Tâhâ sûresi (20): 81.

² Tâhâ sûresi (20): 80.

³ Tâhâ sûresi (20): 97.

Şüphesiz bu (İblis) sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun. Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur. Orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın.”¹ Allah (cc) Âdem (as)’e, “Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun.” dediği zaman, Âdem (as)’in zihninde cennet yaşamının keyfiyetiyle ilgili sorular olabileceğinden ayetteki haber, tekit edatı kullanılarak talebî gelmiştir.

3. İnkârî haber

İnkârî haber, muhatabın haberi inkâr etmesi durumunda muhataba aktarılan haber üslûbudur. Bu durumda tekitli ifade kullanmak zorunlu olur. Burada kullanılan tekit sayısı muhatabın durumuna göre iki ya da daha fazla olabilir.²

﴿فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَايَةً مِنْ رَبِّكَ﴾

“Ona gidin ve şöyle deyin: Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. Selam, doğru yola uyanlara olsun. Şüphesiz bize, azabın yalanlayan ve yüz çevirenlere olacağı vahyolundu.”³ Firavun’un, Mûsâ ve Hârûn (as)’un peygamberliğini inkâr etmesi ve ilahlık iddiasında bulunması, onun münkir muhatap olduğunu gösterir. İlk ayetin ilk haber cümlesinde isim ve tahkik edatı, ikinci ayetin ilk cümlesinde iki tahkik edatı, ikinci cümlesinde ise isim cümlesiyle birlikte bir tahkik edatı kullanılmıştır. Tahkik unsurlarından biri de ayetlerde itnâb sanatının bulunmasıdır. Şöyle ki: Mûsâ (as) kısaca: “Biz rabbinin elçileriyiz israiloğullarını serbest bırak” deseydi, “Onlara işkence etme” cümlesi kendiliğinden anlaşılacaktı. Ayrıca “Azap yalanlayanların ve yüz çevirenlerin üzerinedir” demeleri de, kendileri peygamber oldukları için “Bize vahyolundu” cümlesine delalet ederdi ama muhatabın zihninde manayı pekiştirmek ve ona nasihatte bulunmak için kelimada itnab yapılmıştır. Sonuç olarak ayetlerdeki tüm bu unsurlar, muktezâ-i hâlin, yani muhatabın inkârcı tutumunun dikkate alındığını gösterir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 117-119.

² Bulut, *a.g.e.*, s. 57; Kazvinî, *a.g.e.*, 28; Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 39.

³ Tâhâ sûresi (20): 47-48.

﴿فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى﴾

﴿قَالُوا إِنْ هَذَا لَسِحْرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى﴾

“Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız. Bunun için seninle bizim aramızda uygun bir yerde, senin de, bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle. Şöyle dediler: “Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar.”¹ Firavun ve âvânesi Mûsâ (as)’ın, peygamberliğini ve “Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik” sözünü kabul etmediği için, onun gösterdiği mucizeleri sihir olarak adlandırmışlardır. Ayette ise muhatapların inkâr durumu dikkate alınarak, cümlelerde birden fazla tekit edatı kullanılmıştır. Şöyle ki: Mûsâ (as) Firavun’un, kendisi gibi mucize ortaya koyamayacağını biliyordu. Bu durumda Mûsâ (as) Firavun için münkir muhatap konumuna gelmiş oluyordu. Ayet de bu durumu dikkate alarak, Firavun’dan yapılan aktarımı tahkik “nûnu” ile başlatmış, zâhirî zamirlerle de devam ettirmiştir. Ayetin devamında aktarılan bölümde ise, insanlar Mûsâ (as)’yı peygamber kabul etme durumuna gelmiş olmalı ki, Firavun ve beraberindekiler, yani ondanlardan yapılan aktarım, isim cümlesi ve tahkik nûnu kullanarak hitap ettikleri kitlede oluşacak ve ya oluşmuş inkâra karşı, haber cümlesini birden fazla tahkik unsuruyla oluşturmuştur.

﴿قَالَ أَمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرِكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأَقْطَعَنَّ آيَدَيْكُمْ﴾

﴿FIRAVUN, وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا صَلْبَيْنُكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى﴾

“Demek, ben size izin vermeden önce ona (Mûsâ’ya) inandınız ha! Şüphe yok, o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Şimdi andolsun sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve mutlaka sizi hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabı daha şiddetli ve daha kalıcıymış, mutlaka göreceksiniz.”² Sihirbazların, Mûsâ (as)’nın sihir mesleğinde kendilerinin büyüğü olduğunu kabul etmemeleri, onları münkir muhatap konumuna getirmiş, ayet de bu durumu dikkate alarak Firavun’un

¹ Tâhâ sûresi (20): 58-63.

² Tâhâ sûresi (20): 71.

haberî kelamını birden fazla tekit edatıyla, yani “inne” “tekit lâmi” ve “isim cümlesiyle” oluşturmuştur. Firavun’un tehdit ettiği kısımlarla alakalı cümlelerde ise, muhataplar Firavun’un vereceği cezayı inkar etmemişlerdir ama, onların imanları sebebiyle ortaya koydukları hafife alıcı ve umursamaz tavır, verilecek cezayı meâlen inkar anlamı taşımaktadır. Bu sebeple haber, münkir muhataba yöneltilecek şekilde “tekit lâmi” ve “tekit nûnu” kullanılarak oluşturulmuştur. Ayette yapılan itnâb da ayrı bir tekit unsurudur.

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي

هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾

“Sihirbazlar şöyle dediler: “Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana karşı seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin. Şüphesiz ki biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için, Rabbimize inandık. Allah’ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”¹ Firavun sihirbazları ağır bir ceza ile tehdit ederek onların Mûsâ (as)’ya iman etmemelerini emretmişti. Sihirbazlar ise onun bu tehditlerine meydan okuyarak tercihlerini Allah’tan yana kullanmış ve ona karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış ayette inkârî haberle ifade edilmiştir. Zira bir önceki ayette sihirbazlar imanlarını açık ve kesin bir şekilde ortaya koyunca, Firavun’un zihninde hükme dair herhangi bir şüphe kalmamış, artık inkâr safhasına geçmiştir. Kur’an da onun bu durumunu dikkate alarak ifadeyi tahkik harfî ve zamir tekrarlarıyla, tekitli bir biçimde ortaya koymuştur.

﴿قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ﴾ Bu ayette Allah(cc), Mûsâ

(as)’nın “İşte onlar (kavmim) hemen arkamdalar.”² şeklindeki mazeretine itiraz olarak, “Şüphesiz, biz senden sonra halkını sınadık; Sâmirî onları saptırdı”³ buyurmuş ve inkârî haberle itirazda bulunmuştur. Bazı müfessirler “hemen arkamdalar” cümlesinden, “Yakınımdalar / Peşimden geliyorlar.” Anlamı çıkarsalar

¹ Tâhâ sûresi (20): 72-73.

² Tâhâ sûresi (20): 84.

³ Tâhâ sûresi (20): 85.

da ayette birden fazla tekit edatı bulunması, yani haberin inkârî gelmesi, maddi bir takibi değil de manevi bir takibi / Mûsâ'nın nazarında kavmin tevhid üzere olmasını gerektiriyor.

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى

﴿السَّامِرِيُّ﴾ “Şöyle dediler: “Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz.

Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda takınmıştık. İşte onları ateşe attık. Samirî de aynı şekilde attı.”¹ Bir önceki ayette Mûsâ (as), “Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmadı mı? (Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız (ve buzağıya taptınız)?”² diyerek, kavmine inkârî istifham üslûbuyla bir soru sormuştu. Allah (cc) da kavmin cevabını tahkiye ederken, Mûsâ (as) ve kavminin durumunu durumunu gözeterek, haber cümlesini inkârî olarak kurmuştur. Buradaki inkâr nedir diye bir soru akla geleceği için, meseleyi biraz açmamız gerekir. Şöyle ki: İyice incelendiğinde buradaki üslûbun münkir muhataba değil de, aklında soru işaretleri olan, tereddüt içindeki muhataba yönelik olduğu ortaya çıkar. Çünkü Mûsâ (as) ya Allah (cc) kavminin durumunu anlatmış, O da kavmine hesap sorma ve neden böyle bir davranışta bulduklarını anlama adına onlara bir takım sorular yöneltmiştir. Peki neden cümle mütereddüt muhataba göre değil de münkir muhataba göre kurulmuştur? Bunun cevabı şudur: Bazen bir gayeye binâen inkârî haber talebî haberin yerine ya da talebî haber inkârî haberin yerine kullanılabilir. Bu durum ibtidâî haber için de söz konusudur. Buradaki gayeye gelince, insanlar suçlu oldukları durumlarda bazen muhatabını ikna etmek ve onun gazabından kurtulmak için konuşmalarında vurgu, yemin ve tekitli kelimelere yer verir. Mûsâ (as) kavmi de suç işlemiş ve tekitli konuşmak suretiyle de ona mazeret beyan ederek gazabından kurtulmak istemiştir. Kanaatimizce ayet bu durumu nazara almış ve inkârî haberi, talebi haberin yerine kullanmıştır. Allah en doğruyu bilendir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 86.

² Tâhâ sûresi (20): 87.

﴿وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا﴾

﴿أمري﴾ “Andolsun, Hârûn onlara daha önce şöyle demişti: “Ey kavmim! Siz bununla yalnızca imtihan edildiniz. Doğrusu sizin Rabbiniz ancak Rahmân'dır. Öyleyse bana uyun ve emrime itaat edin.”¹ Hârûn (as) kavminin tevhidi inkâr eden davranışlarına şahit olunca, ondan tahkiye edilen ayette hüküm, isim cümlesi, tahkik harfi ve marife haber içermiş, dolayısıyla inkârcı muhataba yönelik olarak tekitli gelmiştir. Ayrıca Yahudilerin kitabında geçen, “Hârûn ibadet etmeleri için kavmine put yaptı ve onların yaptıkları ibadeti onayladı.” görüşünü reddetmek için, ayet kase ile başlamıştır.²

﴿قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَيْنَ﴾

﴿تَرْقُبُ قَوْلِي﴾ “Hârûn: “Ey anamın oğlu! Saçımı sakalımı çekme. Şüphesiz ben, İsrailoğullarının arasını açtın, sözüme uymadın demenden korktum” dedi.³ Bir önceki ayette Mûsâ (as), inkârî istifham kullanarak, “Ey Hârûn! Saptıklarını gördüğün zaman bana uymana ne engel oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?” demişti. Hârûn (as) ise “hayır” emrine karşı gelmedim anlamında; “Şüphesiz ben, İsrailoğullarının arasını açtın, sözüme uymadın demenden korktum” dedi. Dolayısıyla muhatap münkir olduğundan, haber cümlesinde birden fazla tahkik edatı kullanılmış⁴ ve haber inkârî olarak gelmiştir.

﴿إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ “Sizin ilahınız ancak kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır. O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.”⁵

Bu cümle de Mûsâ (as)'ın sözlerinin devamıdır. Burada Sâmirî'yi tahkir etmek için hitabını ondan kavmine çevirmiş ve düştükleri hata hususunda onları uyarmaya

¹ Tâhâ sûresi (20): 90.

² İbn Âşûr, Muhammed et-Tahrir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahrir et-Tûnisî, *Tefsîru't-Tahrîr v'et-Tenvîr*, XVI, s. 290, 1984, Tunus.

³ Tâhâ sûresi (20): 94.

⁴ Cümlede kullanılan tahkik unsurları; isim cümlesi, tahkik harfi ve zamir tekrarı ve itnâb üslûbundan meydana gelmektedir.

⁵ Tâhâ sûresi (20): 98.

başlamıştır¹. Kavim şirke düştüğünden tevhide de inkâr etmiş oluyordu. Ayette ise onların bu durumu gözetilmiş isim cümlesi, tahkik harfi ve cins nefyden lâ kullanılmak suretiyle tekit yapılmıştır.

C. Sözüñ zâhirî duruma uygun gelmemesi

Sözde asıl olan muktezâ-yı zâhire uygun olarak gelmesidir. Fakat aşağıda sayacağımız sebeplere binaen söz, bazen zâhirî duruma uygun olarak gelmez. Ancak bu durumun sebebi yine belâgat kurallarıdır. Yani söz, fıkıh ilmindeki istihsan kuralında olduğu gibi, aslında zâhirî duruma uygun gelmiştir.

Sözüñ zâhirî duruma uygun gelmediği durumlar şöyledir:

- İsim yerine zamir gelmesi
- Zamir yerine isim gelmesi
- İltifat
- Üslûb-i hakim
- Kalb
- Tağlib

Taha suresinde mevcut olan durumlar ise şunlardır:

1. İsim yerine zamir gelmesi

Bazı ifadelerde isim gelmesi gereken yerlerde zamir gelebilmektedir. Bu durum daha çok müsnedün ileyh için söz konusudur. Bunlar genelde şan ve kıssa zamirleridir. Şan zamirleri müzekker, kıssa zamirleri ise müennes olarak gelir. Ayrıca şan zamirinin merciinin daha önce zikredilmemiş olması gerekir. Bu tür zamir, cümlenin başında bulunur, peşinden gelen cümle ise, zamiri açıklar. İsim yerine şan ve kıssa zamiri kullanılması, zamirden sonra gelen cümlenin önemli olduğunu ve söze tekit katmayı ifade eder.²

¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVI, 300.

² Bulut, *a.g.e.*, s. 113.

﴿إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾ (Gerçek şu ki) Kim

rabbine günahkar olarak varırsa, bilsin ki cehennem onu beklemektedir; orada ne ölür, ne de huzurlu bir yaşam sürer.”¹ Bu cümlenin takdiri şöyledir:

... / “Gerçek şu ki kim rabbine günahkar olarak varırsa...”

2. Zamir yerine isim gelmesi

﴿فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكَ وَالسَّلَامُ

﴿عَلَىٰ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى﴾ ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾

“Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. Selam, doğru yola uyanlara olsun.” “Mûsâ, “Rabbimiz her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” dedi.² Her iki ayette geçen رَبِّكَ ve رَبُّنَا kelimelerinin zikri daha önce geçtiği için bu lafızlar ve قد جئناك بآية منه şeklinde de gelebilirdi, ancak müsnedün ileyi muhatabın zihnine iyice yerleştirmek ve yüceltmek için bu örneklerde zamir yerine isim kullanılmıştır.

3. İltifât

Sözlükte, “dönüp bakmak, çevirmek, yönelmek” gibi anlamlara gelen iltifât, belâgat âlimlerine göre, “sözün, bir üsluptan diğerine, yani mütekellimden muhataba, mütekellimden gaibe; muhataptan mütekellime, muhataptan gaibe; gaipten muhataba ve gaipten mütekellime, nakledilmesidir. Bu edebî güzellik, sözün akışı değiştirmek suretiyle muhatabın ilgisini uyandırmak, konunun önemine dikkat çekmek ve muhatabın sorduğunu değil de onun için önemli olanı söylemek gibi amaçlarla yapılır.³

¹ Tâhâ sûresi (20): 74.

² Tâhâ sûresi (20): 47, 50.

³ Bulut, *a.g.e.*, s.117.

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ

﴿أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى﴾ “Rabbim yeryüzünü size beşik yapan, orada size yollar açan ve size gökten yağmur indirendir. Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık.”¹ Bu örnekte cümleye gaib kipiyle başlanmış daha ise sonra mütekellim kipine geçiş yapmıştır. Mukteza-i zâhire göre ifadenin أخرج şeklinde gelmesi gerekirdi. Ancak Yüce Allah cümledeki özneyi gâib zamirinden, azamet nûnu da denilen mütekellim meal gayr zamirine çevirmiştir. Beyzâvî bunun gayesini şöyle açıklar: “Bu ayette Allah (cc)’ın hitabı gaipten mütekellime çevirmesi, kendi kelâmını aktarmak ve bütün bu sayılanların onun kemal-i kudret ve hikmetini ortaya koyduğuna, eşyanın da onun iradesine boyun eğdiğine dikkat çekmek içindir.”²

﴿قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَيَّ اللَّهُ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ

﴿اِفْتَرَى﴾ “Mûsâ onlara şöyle dedi: “Yazıklar olsun size! Allaha karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır.” Mûsâ (as) yapılan tahkiyede kelam, وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَيَّ اللَّهُ şeklinde başlayıp muhataba tevcih edilmişken, وَقَدْ خَابَ مَنْ اِفْتَرَى ile devam edilerek gaib kipine geçilmiştir.

﴿طَهُ ۞ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْفَىٰ ۞ إِلَّا تَذَكُّرًا لِمَنْ يَخْشَىٰ ۞ تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ

﴿الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى﴾ “Tâ-Hâ. Biz, Kur’ân’ı Sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah’tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik. Kur’ân yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir.”³ Âyete ilk olarak mütekellim meal gayr zamiriyle başlanmıştır. Ayetin devamında “bizim tarafımızdan indirilmiştir” denecek yerde

¹ Tâhâ sûresi (20): 53.

² Beyzâvî, *a.g.e.*, IV. 30.

³ Tâhâ sûresi (20): 1-4.

Allah'ın şanını yüceltmek için, “Yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından indirilmiştir” denilerek gâib kipine geçilmiştir.

II. İNŞÂ

İnşâ, sözlükte inşa, etmek, yapmak, yaratma ve meydana getirme, gibi anlamlara gelir.¹ İstılahta ise yalanlanma ya da doğrulanma imkânı olmayan sözdür. Örneğin “bağışla” ya da “merhamet et” gibi. Bu sözleri söyleyen kişi için, doğru ya da yalan söylüyor demek mümkün değildir.²

A. Talebî inşâ

Talebî inşâ, istek anında meydana gelmemiş bir şeyin olmasını veya olmamasını başkasından talep etmektir. Bu da beş kısımdır.³

1. Emir
2. Nehiy
3. Temenni
4. İstifhâm
5. Nidâ

1. Emir

Emir kipleri, “emr-i hazır ﴿فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.⁴, emr-i gâib, ﴿لِيُنْفِقُ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ﴾ Eli geniş olan elinin genişliğine göre nafaka versin.⁵, isim sıygasıyla emir, ﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا﴾
﴿يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ “Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez.⁶ Ve emir fiilinin yerine geçen masdar, ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ﴾ “Anne babaya, yakınlara,

¹ Ahteri, Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin Karahisarî, *Ahter-i Kebir*, Daru İhya-i et-Turasü'l-Arabî, Beyrut, t.y, I, 76.

² Ahmed el-Hâşimî, *Cevahiru'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi*, nşr. Yusuf es-Samîlâ, Beyrut, t.y, s. 39.

³ Bulut, *a.g.e.*, s. 64.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 14.

⁵ Talak sûresi (65): 7.

⁶ Maide suresi (5): 105.

yetimlere, yoksullara iyilik edin”¹ örneklerinde olduğu gibi, dört şekilde gelir. Mutlak gelen emir, vücûba delâlet eder. Emrin başka anlamlara gelmesi ise sadece onu çevreleyen karinelerle mümkün olur. Örneğin emir, mertebe bakımından üst seviyedeki bir zat tarafından kendisinden daha aşağıdaki bir kişiye tevcih edilirse vücûb, tam tersi durumda dua, eşit seviyedeki zatlar arasında cereyan etmişse rica anlamına gelir. Emir bazen aslî anlamından çıkarılarak rica, aciz bırakma, temenni, nasihat, tehdit, ibaha, tesviye / eşitleme, küçümseme, alay etme, yüceltme, teaccüb, uyarı, övme, yerme, vb. anlamlara da gelir.² Biz burada sûrede yer alan emir kiplerinin hem asli anlamını hem de bunun dışındaki anlamlarını ifade eden örnekleri inceleyeceğiz.

a. Koruma

﴿اذْ رَأَ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ﴾

﴿هُدَى﴾ “Hani bir ateş görmüştü de ailesine, “Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm, yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum” demişti.”³ Herhangi bir aile gece vakti arazide yolculuk yaparken yanan bir ateş görse, tabi olarak olayı tahkik etmek için oraya gidecek ilk kişi, aile reisidir. Bu durumdaki bir aile reisinin tehlikeye mahal vermemek için ailesine, “burada bekleyin” demesi, onları koruma gayesi taşır.

b. Yüceltme ve Teberrük

﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى﴾

Rabbim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın.”⁴ Mûsâ (as)’ın vâdide giydiği ayakkabıların çıkarılması ve mahiyeti hususunda değişik rivayet ve görüşler mevcuttur. Bazı müfessirler pabuçların yapıldığı malzeme üzerinde durmuş ve pabuçlar domuz derisinden yapıldığı için, Allah’ın Mûsâ (as)’dan ayakkabılarını çıkarmasını istediğini söylemişlerdir. Bazıları da, Allah

¹ Bakara sûresi (2): 83.

² Alabalık, *a.g.e.*, s. 89-90.

³ Tâhâ sûresi (20): 10.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 12.

(cc)'ın, ayakları o kutsal mekâna doğrudan temas etsin diye Mûsâ (as)'dan ayakkabılarını çıkarmasını istediğini söylemiştir.¹ Her iki durumda da emir, vâdi için yüceltme ifade eder. Fakat ikinci görüş esas alınacak olursa emir vadi açısından yüceltme Mûsâ (as) açısından ise teberrük ifade eder.

c. İrşat

﴿فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى﴾ “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt

alır. Yahut korkar.”² Ayette Peygamberlik görevinin esası ve ayrılmaz parçası olan “tebliğ” emredildiğinden, bu emir tebliğ gayesi ifade etmekle birlikte, irşat gayesi de içermektedir. Zira insanların birbirleriyle iletişim kurduklarında yumuşak ve güzel söz söylemeleri, genelde muhatapta olumlu bir etki bıraktığı gibi, muhatabın mesajı almasını kolaylaştırdığı da bir gerçektir. Bu sebeple Allah (cc) Mûsâ (as)'yı bu hakikate irşat etmiştir.

﴿أَنْ أَقْدِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْدِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ﴾

﴿وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ حَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾ “Onu (bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım.”³ Mûsâ (as) erkek çocuklarının öldürüldüğü bir senede dünyaya geldiğinden, Firavun onu katlettirmesin ve onun sarayında büyüsün diye, Allah (cc) annesinin kalbine ilhamda bulunmuş ve ona yol göstermiştir. Binaenaleyh ayetteki emir sıygası yol gösterme ve irşat gayesini ortaya koymaktadır.

﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا﴾

﴿وَلَا تَخْشَى﴾ “Allah (cc) Mûsâ'ya, “Kullarımı (İsrailoğullarını) geceleyin (Mısır'dan) yürütüp çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, endişe etmeksizin onlara denizde kuru

¹ Râzî, *a.g.e.*, XXII, 17.

² Tâhâ sûresi (20): 42-44.

³ Tâhâ sûresi (20): 39.

işlerimi de görürüm” dediğinde ise Allah (cc), Firavun ve sihirbazlara karşı kullanması gibi âsânın ve elinin başka işlere de yaradığını öğretme amacıyla, ona emir sıygalarıyla talim ve tarifte bulunmuştur.¹

f. Azarlama ve aşağılama

﴿قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ نُخْلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى

﴿إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْهَرَقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا﴾

sen hayatın boyunca (hastalanıp) "Bana dokunmak yok!" diyeceksin. Senin için, asla kaçamayacağın bir ceza daha var. Hele şu ibadet edip durduğun ilahına bak! Biz onu elbette yakacağız ve onu muhakkak denize savuracağız.”² Mûsâ (as), kavminden olmadığı halde kavmini saptırdığı için, yahut vahiy ya da ilham yoluyla Sâmirî'nin hidayetinin mümkün olmadığına kendisine bildirilmesi sebebiyle, Sâmirî'yi aralarından kovmuştur. Binaenaleyh Mûsâ (as)'nın ayette kullandığı ilk emir kipi, onu azarlama ve cezalandırma gayesi gütmektedir. “Hele şu ibadet edip durduğun ilaha bak! Biz onu elbette yakacağız ve onu muhakkak denize savuracağız” demesi, “sen ne kadar akılsızsın daha kendine bile faydası olmayan bir şeye ilah deyip tapıyorsun” anlamına geldiğinden bu cümlede kullandığı emir kipi de onu aşağılama gayesi gütmektedir.³

2. Nehiy

Nehiy, bir fiilin yapılmamasını talep etmektir. Nehiy kipi, belagatte yasaklamanın dışında da birçok gaye için kullanılır. Nehiy kipi, bazen siyak-sibak ve bazı karineler sebebiyle asli gayesinden çıkarılarak dua, irşat, nasihat, temenni, tehdit, kınama, aşağılama ve bunların dışında bir takım gayeler için gelir.⁴ Sûrede geçen nehiy kipleriyle amaçlanan hususlar şunlardır:

¹ Râzî, *a.g.e*, XXII, 61.

² Tâhâ sûresi (20): 97.

³ İbn Aşûr, *a.g.e*, XVI, 298-299.

⁴ Hâşimî, *a.g.e* s. 76-77; Bulut, *a.g.e*, s. 69.

a. Tehdit

﴿فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى ﴿٦١﴾ قَالَ لَهُمُ مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا

تُفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَىٰ ﴿٦٢﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا

تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ﴾

“Buna inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimseler seni ondan (ona hazırlanmaktan) sakın alıkoymasın, sonra helak olursun! Mûsâ onlara şöyle dedi: “Yazıklar olsun size! Allaha karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır. Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helal olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse o muhakkak helak olmuş demektir.”¹ Bir peygamberin kıyamete hazırlık yapmaması düşünülemez. Ayrıca Allah’a iftira etmenin ve israfın da haram olduğu açıktır. Bu açıdan baktığımızda ayetlerde geçen nehiy kiplerinin temel gayesi “yasaklama” olmadığı görülür. Nehiy kiplerini cevaplarıyla birlikte ele aldığımızda ise, bu nehiylerde asıl gayenin, bu gibi günahları işlemesinler diye peygamberin şahsında diğer insanları tehdit olduğu anlaşılır.

b. Cesaretlendirme

﴿قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَتُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٦٣﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمِعُ وَأَأْتِي

“Allah şöyle dedi: Tut onu. Korkma! Biz onu yine eski durumuna döndüreceğiz.

Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm.² Normal şartlarda insanların çoğu zalim bir hükümdarın yüzüne hakkı haykırmaktan ya da bir anda önünde dolanan koca bir yılanın belirmesinden korkar. Bu yüzden Allah (cc) ilk ayette, “Korkma! Biz onu yine eski durumuna döndüreceğiz”, ikinci ayette ise “Ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm.” buyurarak korkulacak bir şey olmadığını sebepleriyle bildirmiş ve Mûsâ ile Hârûn (as)’u cesaretlendirmiştir. İlk ayetteki bir başka incelik de şudur: Normal şartlarda akıl yilandan korkan Mûsâ’ya Allah’ın önce

¹ Tâhâ sûresi (20): 16, 61, 81.

² Tâhâ sûresi(20): 21, 46.

“Korkma” sonra “Tut onu” demesini bekler ama, Allah direkt itaati beklediği için cümleyi emirle başlatmış, Mûsâ'nın korkusunu gidermeyi ise ikinci cümleye bırakmıştır.

c. İrşat ve Nasihat

﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي

﴿عِلْمًا﴾“Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme. Rabbim! İlmimi arttır de.”¹ Âyette Resûlullah'a, “Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme” denilerek, aceleci davranmaması istenmiş vahiy esnasında nasıl bir tavır takınacağıyla ilgili kendisine yol gösterilmiş ve nasihat edilmiştir.

3. İstifhâm

İstifham, kişinin daha önce bilmediği şeyi anlamak ve öğrenmek istemesidir.² Soru edatları iki amaçla kullanılır. Birincisi tasdik, ikincisi de tasavvurdur. Tasdik, bir hükmün onaylanması, tasavvur ise zihinde oluşan birden fazla hükmün, gerçek olanını belirlemek anlamına gelir. Tasdik için sadece iki edat kullanılmaktadır. Bunlar hemze ve hel هل – أ edatlarıdır. هل'in dışındaki bütün edatlar tasavvur için kullanılır. Arapçada kullanılan başlıca soru edatları şunlardır:³

أ – هَلْ – مَا – مَنْ – أَيُّ – كَمْ – أَيْنَ – كَيْفَ – مَتَى – أَنَّى – أَيَّانَ

Soru edatlarının istifham dışında kullanımı

Soru edatları değişik gayelerle soru dışında da kullanılır. Bu durumda, ifadede soru anlamı bulunmakla birlikte, hangi gaye için söylenmişse o anlamda ifadeye eklenir. Soru ile hangi anlamın kastedildiği ifadenin bağlamından anlaşılır. İstifhâm soru anlamının dışında kullanıldığı gayeler bazıları şunlardır: İstibtâ,

¹ Tâhâ suresi (20): 114.

² Hâşimî, *a.g.e.*, s. 78.

³ Bulut, *a.g.e.*, s.72.

taaccüb, emir, nehiy, nefiy, delaletle karşı uyarmak, vaîd, takrir, inkâr, tehekküm, tahkir, tehvîl, istib'âd.¹ Sûrede mevcut olan gayeleri sıralayacak olursak:

a. Kıssaya dikkat çekme

﴿وَهَلْ آتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾ “Mûsâ'nın haberi sana ulaştı mı?”² belâgat sahibi

insanlar hitapta bulunurken bazen muhatabı meraklandırarak heyecanlandırılır ve anlatacağı şeye muhatabın dikkat kesilmesini sağlar. İnsanı ve belâgati yaratan Allah (cc) ise bunu en iyi yapandır. Allah (cc) burada Hz. Muhammed (a.s)'e ve onun şahsında tüm insanlığa, Mûsâ (a.s)'nın kıssasını dinleyerek gerekli dersleri çıkarmaları için böyle bir hitapta bulunmuştur. Dolayısıyla ayetteki istifhamdan maksat, muhatabın anlatılacak olan kıssaya dikkat kesilmesini sağlamaktır.³

b. Talim

﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى﴾ “Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?”⁴ Şüphesiz ki Allah

(cc) Mûsâ (as)'nın elindekinin ne olduğunu biliyordu. Fakat Allah (cc), Mûsâ (as)'ya âsâsı hakkında bilmedikleri öğretmek ve âsânın mucize ile donatılmış olduğunu bildirmek için, peygamberimizin de veda haccında yaptığı gibi, istifhâm uslûbunu kullanmıştır. Ayrıca basit gibi görünen bir şeyin hakikatini ve değerini bildirmek isteyen kişi de, o şeyi muhataplarına arz edip, “Bu ne ?” diye soru sorarak söze başlaması da bu kabildendir.⁵

c. Kınama

﴿وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى﴾ “Seni, acele ile kavminden uzaklaştıran

nedir?, Ey Mûsâ!”⁶ Bazı müfessirler Mûsâ (as)'ın kavminden seçkin bir toplulukla birlikte tur dağına çağrıldığını, fakat Mûsâ (as)'ın bir an önce Allah (cc)'in huzuruna çıkma iştiağıyla kavmini beklemeksizin belirlenen yere geldiğini ve bu yüzden îtab

¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 76; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 93-95.

² Tâhâ sûresi (20): 9.

³ Muhammed el- Emin, *a.g.e.*, XVII, 301.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 17.

⁵ Râzi, *a.g.e.*, XXII, 25; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 206.

⁶ Tâhâ sûresi (20): 83.

edildiğini söylemektedir. Bu görüş esas alınacak olursa ayetteki istifhâmın gayesi kınama olur. Râzi bu gayeyi vermeden önce, ayetteki istifhamın, inkâr gayesi taşıyabileceğini de söylemektedir. ¹ Fakat bir sonraki ayette Mûsâ (as)’nın, “Onlar, işte onlar hemen arkamdalar. Rabbim! Sen hoşnut olasın diye, acele ederek sana geldim.”² diyerek mazeret beyan etmesi kınama ihtimalini güçlendirmektedir.

d. Tevbîhî inkâr

﴿قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى﴾ Firavun şöyle dedi: Ey Mûsâ!

Sihrin ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin?³ Tevbîhî inkâr, bir şeyin kabul edilmediği ifade edilirken içinde kınamanın da bulunmasıdır. Firavun, insanlar Mûsâ (as)’ya tabi olup kendi iktidarı ortadan kalkmasın diye Mûsâ (as)’ın gösterdiği mucizeleri, “Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız.”⁴ diyerek sihir olarak adlandırmıştı. Ayrıca Mûsâ (as)’nın sözde kendilerini topraklarından çıkarmak için geldiğini iddia etmiş ve kendince bu durumu kabullenmişti. Bu itiraz, ayette içinde kınama bulunan “inkârî istifham” ile ifade edilmiştir.⁵

﴿فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَمْ يُعِدُّكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدَاءَ حَسَنًا أَفَطَالَ

﴿عَلَيْكُمْ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي﴾ “Bunun üzerine

Mûsâ öfke dolu ve üzgün bir halde halkına döndü. “Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmadı mı? (Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız (ve buzağıya taptınız)?” dedi.”⁶ Mûsâ (as) buzağıya tapma meselesini duyunca, öfkelenmiş ve iki şeyden ötürü hayal kırıklığına uğramıştı. Birinci hayal kırıklığı, ümmetinden böyle bir sapkınlık beklemediği halde onların bu sapkınlığa düşmeleri, ikinci hayal kırıklığı ise, böylesine kötü bir hadisenin kendisi Allah ile münâcât halindeyken vuku bulmasıydı. Halbuki Mûsâ (as) bu münacatın kavmi için Allah

¹ Râzi, *a.g.e.*, XXIII, 98; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 277.

² Tâhâ sûresi (20): 84.

³ Tâhâ sûresi (20): 57.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 58.

⁵ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 245.

⁶ Tâhâ sûresi (20): 86.

rızasını tahsile yarayacağını düşünüyordu. Buna karşın onlar, Allah'ın asla razı olmayacağı bir şeyi yaptılar. Bu sebeple Mûsâ (as) öfkeli bir şekilde hitabını önce kavmine, sonra Hârûn (as)'a, akabinde de Sâmirî'ye yöneltti. Ve şöyle dedi: “Rabbim size güzel bir vaatte bulunmadı mı?” Doğrusu Allah (cc) Tevrât'ın indirilmesi, kendilerine yolun gösterilmesi, düşmanlarına karşı yardım olunacakları ve münâcât gibi bir takım güzel vaatlerde bulunmuştu. Mûsâ (as) da bu gerçeği bildirmek ve onların sanki Allah hiç vaatte bulunmamış gibi olan bu durumlarını reddetmek için inkârî istifhâm uslûbunu kullanmıştır. İbn Âşûr buradaki istifhâmın inkârî olabileceği gibi takriri olabileceğini de söylemektedir. Bunun dışındaki istifhâmlar ve أم ‘den sonraki takdîrî istifham da aynı şekilde inkârîdir.¹

﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾ “Onlar bu heykelin,

sözlerine karşılık vermediğini, kendilerinden hiçbir zararı uzaklaştıramayacağını ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağını görmezler mi?”² İbn Âşûr'a göre bu cümle, ara cümle olarak bizzat Allah tarafından söylenmiş olabileceği gibi, Allah'ın İsrail oğullarından sâlih bir zümrenin sözlerini aktarımı da olabilir. Her iki takdirde de istifhâm inkârîdir. Burada öküzü tapanlar, görmenin gereğini yerine getirmeyerek öküzü görmeyen kişiler gibi davrandıklarından, onların bu durumu istifhâm kullanılarak inkâr edilmiştir.³

﴿قَالَ يَا هَرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿١٠٦﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي﴾ “Mûsâ:

(Tûr'dan dönünce) şöyle dedi: “Ey Hârûn! Saptıklarını gördüğün zaman bana uymana ne engel oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?”⁴ Mûsâ (as), kardeşi Hârûn (as)'un kavmi gibi sapkınlığa düşmediğini ve buzağıya tapmadığını biliyordu. Zira peygamberler ismet sıfatına sahip olduğundan böyle bir şey düşünmek de mümkün değildi. Bu sebeple kavmini geneline hitap ettiği gibi değil de onun durumuna uygun bir hitap şekli kullanarak onu kınamış ve “sen benim onlar içindeki vekilimsin, seni

¹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 281-283.

² Tâhâ sûresi (20): 89.

³ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXVI, 288.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 92-93.

bana uymaktan alıkoyacak bir engel de bulunmamaktadır” dercesine iki cümlede de inkârî istifhâm üslûbunu kullanmıştır.¹

﴿أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى﴾

﴿أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى﴾ “Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helak etmiş olmamız, onları doğru yola iletmedi mi? Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır. Önceki kitaplarda olanların apaçık delili (olan Kur'an) onlara gelmedi mi?”² Bu ayetlerde, müşriklerin sanki ibret alınacak ve kendilerini doğru yola iletecek hiçbir şey yokmuş gibi davranmalarına hayret edildiğinden, istifhâm hem taaccüp hem de inkâr gayesiyle kullanılmıştır.³

4. Nida

Nida, çağırma ve seslenme anlamına gelmektedir. Nida harfleri, **أَدْعُو / أُنَادِي**

“(seni) çağırıyorum / (sana) sesleniyorum” fiillerinden birinin yerine kullanılır.

Nida harfleri şunlardır:

أ - وَ - أَيْ - آ - هِيَ - أَيَا - يَا - أَيِ

Nida harfleri ikiye ayrılır bazıları yakın nida için, bazıları da uzak nida için kullanılır. Yakın için kullanılanlar **أ** / hemze ve **أَيْ** edatlarıdır. Bunun dışındaki edatlar ise uzaktaki kişiye nida için kullanılır. Fakat bunlardan **يَا** hem uzak hem de yakın nidada kullanılır. Nida edilen kişi devamlı olarak mütekellimin aklında ve kalbinde mevcut olduğu durumlarda uzakta da olsa yakın kabul edilerek ve yakın nida edatları kullanılarak çağrı yapılabilir. Nida edilen varlığın derecesinin yüceliğini, düşüklüğünü ya da gafletini ortaya koymak için ise yakındaki varlık uzaktaymış gibi nida edilebilir.⁴

Nida her zaman asli anlamında kullanılmaz. Bazen belâgat gayelerini ortaya koymak için tehassür, kınama, tenbih, iğrâ, tahzîr, ihtisas, istiğâse, taaccüb, nüdbe ve

¹ İbn Âşûr, *a.g.e*, XXVI, 291, 344.

² Tâhâ sûresi (20): 98,133.

³ İbn Âşûr, *a.g.e*, XXVI, 334.

⁴ Bulut, *a.g.e*, s. 80; Hâşimî, *a.g.e*, s. 89.

dua gibi amaçlar için de kullanılır. Tâhâ sûresinde mevcut olan gayeler ise şu şekildedir:

a. Sevgi ve şefkati izhar

﴿وَمَا تَلَكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى﴾ “Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?”¹ Ayette geçen

istifhâmın gayesi muhataba sevginin ve şefkatin izharıdır. Bunu şuradan anlıyoruz: Ayet Hz. Mûsâ'nın ismini başa alarak, يَا مُوسَى وَمَا تَلَكَ بِيَمِينِكَ şeklinde de başlayabilirdi, ama burada muhatabın ismi, konuşmanın sonuna bırakılmıştır. Örneğin insan muhatabına hiddetli hitap edeceği zaman genelde muhatabının ismini başa alır. Muhatabına Şefkat ve iltifat izhar edeceği zaman ise ismini cümlenin sonuna bırakır. Bir babanın yaramazlık yapan çocuğuna: “Ahmet bunu neden yaptın” demesiyle “Bunu neden yaptın Ahmet” demesi aynı duygu ve düşüncüyü ifade etmez. İlkinde hiddet iki ncisinde ise şefkat ve merhamet vardır. Allah Hz. Mûsâ ile diyaloga başladığında “Ey Mûsâ! şüphe yok ki, ben senin rabbimim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın. Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl. Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse onu gizleyecek (geleceğinden hiç söz etmeyecek)tim. Buna inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimseler seni ondan (ona hazırlanmaktan) sakın alıkoymasın, sonra helak olursun!”² gibi, hiddet, emir ve tehdit içerikli bir konuşma yapmıştı. Onun ürktüğünü görünce ise ismini sona bırakarak ona yumuşak bir üslupla hitap etti.

b. Dua

﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿١﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢﴾ وَاجْعَلْ لِي سَبِيلًا ﴿٣﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٤﴾﴾

﴿قَوْلِي ﴿٥﴾ وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٦﴾ هَارُونَ أَخِي ﴿٧﴾ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ﴿٨﴾ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴿٩﴾﴾

“Mûsâ dedi ki: “Ey Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır.

¹ Tâhâ sûresi (20): 17.

² Tâhâ sûresi (20): 11-16.

Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden birini yardımcı yap. Kardeşim Hârûn'u. Onunla gücümü artır. Onu işime ortak et.”¹ Allah (cc) Mûsâ (as)’yı peygamberlik, dolayısıyla da Firavun gibi bir zalime tebliğ gibi zor bir vazife ile görevlendirince, Mûsâ (as) bu vazifeyi başarıyla yerine getirebilmek için gönlünün ferahlatılması, zihninin açılması, işinin kolaylaştırılması, diline açıklık verilmesi ve yakınlarından bir yardımcıyla desteklenmesi gibi bazı hususlarda Allah’tan bazı isteklerde bulunmuştur.² Bu durumda ayette geçen gizli nida edatı dua gayesi ifade eder. Nida edatının zikredilmemesinin sebebi, nida edilen zatın çok yakında olduğunu düşündürmek içindir.

﴿قَالَ رَبَّنَا إِنَّنا نَخافُ أَنْ يَفْزَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى﴾ “Mûsâ ve Hârûn şöyle dediler:

Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz.”³ Mûsâ ve Hârûn (as) Firavun’a tebliğ ile vazifelendirildiklerinde, Firavun’un tebliğ bitmeden ve mucizeler kendisine gösterilmeden önce onları cezalandırılmasından korktukları için Allah’a endişelerini bildirmiş ve yardım istemişlerdir.⁴ Bu durum ise nida edatının dua gayesi taşıdığını ortaya koyar. Nida edatının zikredilmemesi de bir önceki örnekte zikrettiğimiz gayeden dolayıdır.

c. Kınama

﴿وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى﴾ ﴿فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَمْ

يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ

﴿قَالَ يَا هَرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا﴾ “Seni, acele ile kavminden

uzaklaştıran nedir, Ey Mûsâ? Bunun üzerine Mûsâ öfke dolu ve üzgün bir halde halkına döndü. Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmadı mı? (Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız (ve buzağıya taptınız)?dedi.

¹ Tâhâ sûresi (20): 25-32.

² Râzi, *a.g.e*, XXII, 31.

³ Tâhâ sûresi (20): 45.

⁴ ed-Dürre, *a.g.e*, V, 678.

Mûsâ: (Tûr'dan dönünce) şöyle dedi: Ey Hârûn! Saptıklarını gördüğün zaman bana uymana ne engel oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?"¹ Bazı müfessirler Mûsâ (as) kavminden seçkin bir toplulukla birlikte tur dağına çağrıldığını, fakat Mûsâ (as)'ın bir an önce Allah (cc)'ın huzuruna çıkma iştiağıyla kavmini beklemeksizin belirlenen yere geldiğini ve bu yüzden itab edildiğini söylemektedir. Bu görüş esas alınacak olursa ilk ayetteki nidanın gayesi, kınama olur. Diğer iki ayette Mûsâ (as) kavmine ve kardeşi Hârûn (as)'a öfkeli bir şekilde hitap etmesi, o cümlelerdeki nidaların kınama gayesiyle kullanıldığını gösterir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 83, 86, 92.

İKİNCİ BÖLÜM

I. MÜSNEDÜN İLEYHİN DURUMLARI

Müsnedün ileyh, müsnedle beraber cümlenin iki temel ögesinden biridir. Bunlardan biri hakiki ya da takdiri olarak bulunmadığı zaman cümle kurulamaz. Müsnedün ileyhe mahkûmun aleyh ya da muhberun anı da denir. Müsnedün ileyh fiil cümlesinde fâil ya da nâibi fâil, isim cümlesinde ise mübtedadır. Kâne v.b nevâsıh fiillerin isimleri de, müsnedün ileyh olur. Müsnedün ileyh nekra ve marife olabileceği gibi bazen zikredilir, bazen hazf edilir bazen de takdim ve tehir olunur. Ayrıca müsnedün ileyh zâhir isim ve zamir şeklinde de gelebilir ve kendisine hal sıfat atfı beyan ve bedel gibi tâbiler de alır. Bu durumların tümü belli bir gayeden ötürüdür. Tâhâ suresinde mevcut olan başlıca durumlar ise şu şekildedir:

a. Zikredilmesi

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى﴾ “Göklerde,

yeryüzünde, ikisi arasında ve nemli toprağın altında ne varsa hepsi O’na aittir.”¹ Ayette müsnedün ileyh ism-i mevsûl olarak dört defa zikredilmiştir. Burada müsnedün ileyh’in zikri, mânâyı tekit ve vurgulamaya ayrıca lafzı tezyine yönelik olduğundan, zikredilmesi zikredilmemesinden daha evladır. Zira ayetteki üç ismin peş peşe bir ögeye atfedilmesinin güzel görünmeyeceği açıktır. Ayrıca umumi mânâ için müsnedün ileyh ism-i mevsûl olarak gelmiş ve söz fazla uzatılmadan umumi mânâ ifade edilmiştir. Burada Müsnedün ileyh’in tehiri ise, tahsis ifade etmek içindir.

﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا

﴿يُوحَى﴾ “Şüphe yok ki, ben senin

Rabbim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphe yok ki ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.”² Her iki ayette de müsnedün ileyh bir kereden fazla zikredilmiştir. اَنَا ve

¹ Tâhâ sûresi (20): 6.

² Tâhâ sûresi (20): 12-14.

انني lafizları zikrolunmasa dahi, cümlenin akışı, yani müsned ileyhın daha önce zikredilmiş olması, kelamın oluşumuna imkan verecekti. Fakat muhatabın zihninde oluşabilecek şüpheyi giderilmesi, zihnine mânânın açık bir şekilde yerleştirilmesi (tahkik ve takrir) ve kendisini bu noktaya getiren olayları düşünüp anlayabilmesi için müsnedün ileyh vurgulanarak zikredilmiştir. Allah (cc) bu şekilde bir hitapla Mûsâ (as) ya sanki şöyle demek istiyordu “Sen buraya ateş almak yahut yön bulmak için geldiğini sanıyorsun ama seni buraya ben getirdim. Geçmişe dön de bir bak, sepete konularak seni öldürmek isteyen adamın yanına gönderildin, orada yetiştirildin, bir adamı öldürdün ve sekizyıl Şuayb (as) yanında kaldıktan sonra bir yolculuğa çıktın ve sonuç olarak buraya geldin, bunların hepsi sadece seni seçtiğim içindi.”

﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّوْا عَلَيْهَا وَاهْبَسْتُ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَيَ فِيهَا مَارِبٌ أُخْرَى﴾ “Bu

benim âsâmdır. Ona dayanırım. Onunla koyunlarıma yaprak silkerim ve benim için onda başka faydalar vardır.”¹ Mûsâ (as) Allah (cc) konuşmak gibi herkese nasip olmayacak bir makama ermiş ve bu eşsiz zekvi tatmıştır. Bu sebeple sözün uzamasını istemiş ve müsnedün ileyhi zikretmiştir.² Mûsnedün ileyhın zamir olarak gelmesinin sebebi ise, bir önceki ayette ism-i işaret olarak zikrinin geçmiş olmasıdır.

﴿اِذْهَبْ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي دِكْرِى﴾ “Sen ve kardeşin ayetlerimle

Firavun’a gidin ve beni anmada gevşeklik göstermeyin.”³ Ayette zamir olarak zikredilen müsnedün ileyh olmasa da, cümle tamamlanmış olacaktır. Fakat mânânın muhatabın zihninde yer tutması ve konunun önemine vurgu yapmak için müsnedün ileyh ayette أَنْتَ zamiriyle zikredilmiştir.

﴿إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾ Şüphesiz bize, azabın

yalanlayan ve yüz çevirenlerin üzerine olacağı vahyolundu.⁴ Bu ayette Firavun risaleti inkâr eden kişi konumunda olduğundan cümle tahkik edatları ile kurulmuş bu sebeple de müsnedün ileyh zikredilmiştir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 18.

² Bulut, *a.g.e.*, s. 86.

³ Tâhâ sûresi (20): 42.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 48.

﴿قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى﴾ (Mûsâ Firavuna) Şöyle

dedi: onun bilgisi rabbim katında yazılıdır. Rabbim ne unutmaz ne de yanılır.”¹ لَا يَضِلُّ

Cümlesinin oluşması için, Müsnedün ileyh olarak رَبِّي kelimesi zâhirî olarak gelmeksizin takdiri de gelebilir, ve ayetin başlangıcında geçtiği için tekrar zikredilmese de cümle oluşurdu. Fakat unutmanın ve yanılmanın Allah (cc) hakkında muhal olduğu gerçeğini pekiştirmek için, müsnedün ileyh takdiren değil lafzen zikredilmiştir.

b. Hazfedilmesi

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ

﴿أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى﴾ “O Allah ki sizin için yeryüzünü bir döşek yaptı. Orada sizin için yollar var etti. Gökten yağmuru indirdi. Onunla her çeşitten çift çift bitkiler çıkardık.”² Bu ayetin siyak ve sibakı hakkında değişik görüşler mevcuttur. Bazı müfessirler bu ayetin Mûsâ'nın sözlerinden alıntı olduğunu söylerken, bazıları bu ayetin ara cümle olduğunu yani Mûsâ'nın sözlerinin devamı olmadığını aksine, bu kelamın sahibinin bizzat Allah olduğunu söylemektedir.³ Kanaatimizce isabetli olan görüş de budur. Bu ayette bizi ilgilendiren asıl husus müsnedün ileyh'in hazfedilmiş olmasıdır. Tabi bu durum, ikinci görüş dikkate alındığı takdirde geçerli olur. Birinci görüşü dikkate alacak olursak bedel, sıfat ve atfı beyan kavramları devreye gireceğinden ayeti farklı bir başlık altında ele almamız gerekecektir. Konumuza dönecek olursak müsnedün ileyhte asıl olan zikredilmesidir. Ancak bazı durumlarda bir karineye binaen hazfedilebilir. Çünkü Araplar mânâyı ihlal etmeyecek ve ifadenin edebîliğine gölge düşürmeyecek unsurları hazfetmeyi adet edinmişlerdir. Tabi hazifli ifadelerde hazfî gösteren bir karine mutlaka bulunmalıdır. Yoksa sözde kapalılık meydana gelir ve maksat anlaşılmaz. Bu karinelere biri de müsnedün ileyh'in

¹ Tâhâ sûresi (20): 52.

² Tâhâ sûresi (20): 53.

³ Neseî, *a.g.e.*, II, 368.

herkes tarafından biliniyor olmasıdır.¹ Söz konusu ayette hazfedilen unsur Allah'a râci olan “hüve” zamiridir. Ayette yeryüzünün dizaynı ve yaratılışından bahsedildiği ve bunu Allah'dan başkasının yapamayacağı bilindiği için müsnedün ileyh ayrıca zikredilmemiştir.

﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحَدِّثُ هُمْ ذِكْرًا﴾

“İşte böylece biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve Allah'a karşı gelmekten sakınınsınlar, yahut onlara bir uyarı versin diye onda tehditleri teker teker sıraladık.”²

Yukarıda zikredilen sebeplerden ötürü Burada müsnedün ileyh olan القرآن lafzı hazfedilmiştir. Takdir ise şöyledir: او يحدث لهم القرآن ذكرا . Ayrıca يُحَدِّثُ fiili zikri geçen هُمْ zamirine isnat edilemeyeceği için müsnedün ileyh'in zikredilmemesi amil ve mamuller arasında bir karışıklığa da yol açmaz.

c. Zamir olarak gelmesi

﴿فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سَوِيًّا﴾

“Biz de bu sihrin aynısını ortaya koyacağız. Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız. Bunun için seninle bizim aramızda; uygun bir yerde, senin de, bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle.”³ Bu ayette hükmün tekidi; yani verdikleri sözden asla caymayacaklarının belirtilmesi için, birisi takdîrî olarak bulunan her iki cümlede de müsnedün ileyh, zahiri zamir olarak zikredilmiştir.

d. Tehir edilmesi

﴿إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾

günahkar olarak gelirse onun için cehennem vardır. Orada ne rahat bir hayat sürer ne de ölür.”⁴ Bazı durumlarda muhatabı meraklandırmak için müsnedün ileyh

¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 87.

² Tâhâ sûresi (20): 113.

³ Tâhâ sûresi (20): 58.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 74.

müsneden sonra zikredilir. Bu ayette de böyle bir durum söz konusu olduğundan, müsnedün ileyh başta değil de, müsneden sonra zikredilmiştir.

﴿وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى﴾ “Her kim de rabbine sâlih amel işlemiş bir mümin olarak gelirse, işte bunlar için yüksek dereceler, zemininden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları Adn cennetleri vardır. İşte bu arınanların ödülüdür.”¹ Ayette müsnedün ileyh olan (الدَّرَجَاتُ) lafzı, tehir edilmiş mübtedadır ve kendisine العُلَى lafzını sıfat olarak almıştır. Tehir edilmesinin sebebi müsnedi, müsned ileyhe tahsis etmek ve muhatabın dikkatini çekmektir. Sıfat almasının sebebi ise müsnedün ileyhın manasını açmak ve onu övmek içindir.

e. İsm-i işaret olarak gelmesi

﴿وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ﴿٥٦﴾ جَنَّاتٍ عَدْنٍ تَجْرِي﴾ “Her kim de rabbine sâlih amel işlemiş bir mümin olarak gelirse, işte bunlar için yüksek dereceler, zemininden ırmaklar akan ve içinde ebedi kalacakları Adn cennetleri vardır. İşte bu arınanların ödülüdür.”² Her iki ayette de müsnedün ileyh, sâlih amel işleyen müminleri diğerlerinden ayırmak, onları şerefliendirmek ve onlara isnat edilen hükmü vurgulamak için ismi işaret olarak gelmiştir.

f. İsm-i mevsûl olarak gelmesi

﴿فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ﴾ “Deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp yuttu.”³Burada denizin Firavun’u ve askerlerini dehşetli bir şekilde yutması ism-i mevsûl ile ifade edilmiştir. İsm-i mevsûl ve sıla cümlesindeki kapalılık; yani onları denizin nasıl kuşattığının açıkça zikredilmemesi, durumun büyüklüğünü ve korkunçluğunu ifade etmektedir.⁴

¹ Tâhâ sûresi (20): 75, 76.

² Tâhâ sûresi (20): 75, 76.

³ Tâhâ sûresi (20): 78.

⁴ Bulut, *a.g.e.*, s. 92.

g. Marife olması

﴿وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي﴾ “Şüphesiz ki sizin rabbiniz Rahmândır.

Hemen bana uyun ve emrime itaat edin.”¹ Müsnedün ileyte asıl olan marife olmasıdır. Ayette müsnedün ileyh bu özelliği, izafet sebebiyle kazanmıştır.

h. Özel isim olması

﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾ ”O gün, Rahman’ın

izin verdiği ve sözünden razı olduğu kişiden başkasının şefaati fayda vermeyecektir.”² Bütün mahlûkâtına sayısız nimetler ve rızıklar veren, onların ihtiyaçlarını gören ve yarattıklarını esirgeyen anlamına gelen er-Rahman ism-i şerifi, Tâhâ suresinde özellikle vurgulanan ve üç yerde geçen bir isimdir. Burada rubûbiyeti vurgulamak ve rubûbiyet sıfatına müstehak olan zatı övmek ve tazim etme için müsnedün ileyh, özel isim olarak gelmiştir.

i. Sıfat alması

﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُفْضَلَ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي

﴿عِلْمًا﴾ “Gerçek hükümdar Allah’ın şanı ne yücedir. Sana Kur’an’ın vahyedilmesi

bitmeden onu ezberlemek için acele etme. Rabbim ilmimi arttır de.”³ Burada ﴿فَتَعَالَى﴾

﴿عِلْمًا﴾ cümlesi ara cümle olarak Allah’ın şanını yüceltmek için gelmiştir.

Müsnedün ileyhın sıfat alması da bu gayeye yöneliktir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 90.

² Tâhâ sûresi (20): 109.

³ Tâhâ sûresi (20): 114.

II. MÜSNEDİN DURUMLARI

Cümlelerin iki temel ögesinden biri de, müsneddur. Müsnede mahkûmun bih ve muhberun anı da denir. İsim cümlesinde haber, fiil cümlesinde de fiil ya da fiil gibi amel eden lafızlardır. Yine kâne v.b nevâsihin haberleri de müsned olur. Müsned de müsnedün ileyh gibi değişik şekillerde gelir. Bazen zikredilir bazen hafzedilir. Yerine göre takdim veya tehir edilir. Asıl olan müsnedin nekra olmasıdır. Ama bazen marife de gelebilir. Ayrıca fiil ya da isim olabilir. Bunların hepsinin ayrı bir gayesi vardır.¹ Tâhâ suresinde öne çıkan başlıca ve gayeler şunlardır:

a. Takdim

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى﴾ “Göklerde, yeryüzünde, ikisi arasında ve nemli toprağın altında ne varsa hepsi O’na aittir.”² Burada müsnedin ism-i mevsûl olan müsnedün ileyten önce zikredilmesinin sebebi, müsnedi müsnedün ileyhe tahsis etmek içindir.

b. Hazif ve inhisar

﴿وَإِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى﴾ “Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de), O gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.”³ Bu ayette müsnedin durumuna dair birkaç vecih bulunmaktadır. İlki, şartla sınırlandırılmasıdır. إِنْ edatıyla sınırlandırılan müsned fiil, gelecek zamana hasredilmiştir. Çünkü إِنْ ile ifade edilen şart, genelde gelecek zaman içindir. Müsneddeki ikinci vecih ise hafzedilmiş olmasıdır. Çünkü Araplar mânâyı ihlal etmeyecek ve ifadenin edebîliğine gölge düşürmeyecek unsurları hafzetmeyi adet edinmişlerdir. Tabi hafifli ifadelerde hafif gösteren bir karine mutlaka bulunmalıdır. Yoksa sözde kapalılık meydana gelir ve maksat anlaşılmaz. Bu karinelere biri de, müsnedin cümlelerin akışı dolayısıyla biliniyor olmasıdır. Ayette hafzedilen unsur, وَإِنْ تَجْهَرُ lafzından sonra takdiri olarak bulunan “او تخفه” lafzıdır.

¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 103.

² Tâhâ sûresi (20): 6.

³ Tâhâ sûresi (20): 8.

c. İsim ve fiil olarak gelmesi

﴿قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى﴾ ﴿٢٠﴾ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا﴾“Allah, “Tut

onu ve korkma, biz onu eski haline döndüreceğiz.” Buyurdu. Kuşkusuz sen bizi (her an) görmektesin.”¹ Birinci ayetteki müsnedler zamanla sınırlı olduğu için fiil olarak gelmiş, ikinci ayetteki müsned ise, süreklilik ifade ettiği için isim olarak gelmiştir.

d. İsm-i mevsûl olarak gelmesi

﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾“Mûsâ şöyle cevap verdi:

“Rabbimiz her şeye yaratılış özelliklerini veren sonra da işin yolunu ve yordamını gösterendir.”² Ayette Müsned, muhataba tekitli bir şekilde cevap vermek için ism-i mevsûl olarak zikredilmiştir. Müsnedin ism-i mevsûl olarak gelmesinin sebebi şudur: Yaratmak ve doğru yolu göstermek çok büyük bir iştir ve ancak ilah olan bir varlığın yapabileceği bir şeydir. Firavun ise aciz bir mahluk olduğundan bunların hiçbirine muktedir değildir. Ayet bu gerçeği vurgulamak, Firavun’u hakir görüp işi ve o işi yapanı da tefhim etmek için, müsnedi ismi mevsûl olarak zikretmiştir.

e. İsm-i işaret olarak gelmesi

﴿قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى﴾“İşte onlar hemen izimdeler.

Sen razı olasın diye acele ettim.”³ Burada Mûsâ (as) هُمْ عَلَىٰ أَثَرِي diyerek cümleyi tamamlayabilirdi, fakat mazeret beyan etmek için ayrıca أُولَاءِ lafzını da beyan etmiştir.

﴿وَمَا بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى﴾“Şu sağ elindeki nedir? Ey Mûsâ!” يَا بِيَمِينِكَ

"مُوسَى" Lafızlarıyla da cümle kurulabilirdi, fakat muhatabın dikkatini çekmek için müsned ismi işaret olarak zikredilmiştir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 22, 36.

² Tâhâ sûresi (20): 43, 50.

³ Tâhâ sûresi(20): 84.

f. Marife olarak gelmesi

﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاحْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾ ﴿٥﴾ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا

﴿فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ “Şüphe yok ki ben senin rabbinim hemen pabuçlarını

çıkar, çünkü sen mukaddes vadi, Tuvâ’dasın. Kuşkusuz ben, yalnız ben Allahım. Benden başka ilah yoktur.”¹ Bilindiği gibi müsnedde asıl olan nekra olmasıdır. Fakat cümlenin bir tarafını kasr için bazen lâm-ı tarifle, bazen izafet ve özel isimle, bazen de ismi mevsûlle, müsned marife olarak gelebilir. Örnek olarak verilen ayetlerdeki رَبُّكَ ve اللَّهُ lafızları kasr için marife olarak gelmiştir. Ayrıca bu vasıfta başka biri bulunmadığı için buradaki kasra, hakiki kasr denir.²

﴿قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى﴾ “Şöyle dedik: korkma çünkü üstün olan sensin”³

Haber de asıl olan nekra gelmesidir. Fakat bazı gayelere yönelik olarak marife de gelebilir. Bu durum bu ayet içinde söz konusudur. Ayette haber olarak gelen الْأَعْلَى kelimesi lâm-ı tarif olmadan da gelebilirdi ama bu durumda Mûsâ (as)’nın kendi cinsi yani insanlar arasındaki farkı vurgulanmamış olurdu. Bu ayrımı yapmak ve Mûsâ (as)’yı yüceltmek için haber marife olarak zikredilmiştir.⁴

g. Tekitli gelmesi

﴿فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى﴾ “Buna inanmayan ve

nefsinin arzusuna uyan kimseler seni ondan (ona hazırlanmaktan) sakın alıkoymasın, sonra helak olursun!”⁵ Hz. Mûsâ (as) açısından, kıyametin kopacağına inanmayan kişinin nefsinin arzusuna uyduğunda şüphe yoktur. Aynı şekilde kıyamete

¹ Tâhâ sûresi (20): 12, 14.

² Bulut, *a.g.e.*, s. 110.

³ Tâhâ sûresi (20): 68

⁴ Muhyiddin Derviş, *İ'râbu'l-Kurâni'l-Kerim ve Beyânühü*, Dâr-u İbn Kesir, Dımaşk, 1992, II, 215; Muhammed el-Emin b. Abdullah el- Üramî el-Alevî, *Tefsîru Hadaïku'r-Ravhi ve'r-Rayhân fi Ravâbi Ulumi'l-Kurân*, nşr, Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin el- Mehdî, Beyrut, 2001 XVII, 354.

⁵ Tâhâ sûresi (20):16.

hazırlanmaktan alıkonulması halinde de, helak olacağında Hz. Mûsâ (as) herhangi bir Şüphe taŐımamaktadır. Fakat konunun önemini vurgulamak ve hükümü takviye etmek için müsned bazen tekitli gelir.

III. FİİLİN MÜTEALLAKLARI

Fillerde asıl olan fâilin malum olması, ayrıca fâil ve mefulden önce gelmesidir. Bununla birlikte bazı sebep ve gayelere binaen, bazen fâil meçhul olabilir, ya da fiil mef'ul ve fâilden sonra gelebilir.¹

a. Fâilin hazfedilmesi

﴿فَلَمَّا أَتَيْهَا نُودِيَ يَا مُوسَى﴾ “Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: “Ey

Mûsâ! Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın.”² Burada failin zikredilmeyişi, kelimada ihtisar ve fâilin tazimi içindir

﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا﴾ “O gün Sûra üflenilir ve

günahkarları gözleri göğermiş bir halde hasrederiz.”³ Sûra üflenirken çok dehşetli bir durum meydana gelecektir. Bu sebeple olayın korkunçluğunu ve dehşetini ifade etmek için fâil ayette meçhul bırakılmıştır.⁴

b. Mef'ulun takdimi

﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ “(Ey insanlar!) Sizi

topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.” Bu ayette üç meful de fiillerden önce gelmiştir. İbn Âşur'a göre bu ayetteki mecrurların müteallaklarına takdim edilmesinin sebebi, birinci ve ikinci yaratılışın başladığı nokta olan toprağın önemini vurgulamaktır.

c. Mefûlün nekra gelmesi

﴿إِنِ اقْدِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْدِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ﴾

﴿وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي﴾ “Hani annene şunu vahyettiğimiz: “Onu

(bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın

¹ Hâşimî, *a.g.e*, s. 163-164.

² Tâhâ sûresi (20): 11,12.

³ Tâhâ sûresi (20): 102.

⁴ Muhammed el-Emin, *a.g.e*, XVII, 441.

da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmışım.” Ayyette geçen **مَحَبَّةً** kelimesi, insanlar arasında bilinen sevgiden daha büyük bir sevgiye delalet etmesi için, nekra olarak ve Allah’a izafe edilerek zikredilmiştir.¹

¹ Derviş, *a.g.e.*, II, 194.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. KASR

Sözlükte, hapsetmek, sınırlandırmak ve kısaltmak gibi anlamlara gelen kasr, belâgat terimi olarak ise; “Bir kelime veya kelime grubunu, başka bir kelime veya kelime grubuna özel bir tarzda, tahsis etmektir. Yani bir hükmü zikredilen bir şeye hasredip, bunun dışındaki hükmü kapsamasını engellemektir. Hasr ve tahsis lafızları da kasr ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak kasr tahsise ek olarak îcâz ve tekit de ifade eder. Kasr uslûbunda maksûr ve maksûrun aleyh olmak üzere iki öge mevcuttur. Tahsis edilen şeye “maksûr”, kendisine tahsis edilen şeye de “maksûrun aleyh” denilir. Ayrıca kasr, mevsufun sıfata ve sıfatın mevsufa kasrı olmak üzere iki kısımdır. Yani kasr yapılırken ya mevsuf sıfata ya da sıfat mevsufa kasr edilir.¹ “Maksûr” ve “maksûrun aleyh” arasında yapılan tahsîs, tâm veya nisbî olabilir. “Maksûr”, “maksûrun aleyh” e, tam kasr edilirse, buna “hakîkî kasr” denilir; “maksûr”un, “maksûrun aleyh”e kasrı başka bir şeye nisbetle olursa, buna da “izâfî kasr” adı verilir. Sûrede izâfî kasr bulunmadığı için, biz burada hakiki kasrın örneklerini vermekle yetineceğiz. Hakîkî kasr, “maksûr”un “maksûrun aleyh” e hakikat ve gerçeğe uygun olarak tam kasredilmesi, ve tahsis edilen özelliğin başkasında bulunmamasıdır.²

﴿مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ۖ إِلَّا تَذَكُّرًا لِّمَنْ يَخْشَىٰ﴾ “Biz sana Kur’ân’ı zorluk

çekesin diye değil, ancak rabbinden korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.”³ Bu ayette kasr sanatı kullanılarak Kur’ân’ın indiriliş gayesi açıklanmaktadır. Buna göre, Kur’ân’ın indiriliş gayesi, insanların öğüt alarak kendilerini ahiret yurduna hazırlamalarından başka bir şey için değildir. Burada nefiy ve istisna edatları kullanılarak sıfat mevsûfa kasredilmiştir.

Maksur: الْقُرْآنَ

Maksur aleyh: تَذَكُّرًا

¹ Teftâzânî, *a.g.e.*, s. 172; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 165; Bulut; *a.g.e.*, s. 127.

² Hâşimî, *a.g.e.*, s. 170; Bulut; *a.g.e.*, s. 129.

³ Tâhâ sûresi: (20): 2, 3.

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ “Allah’tan başka ilah yoktur. En güzel isimler onundur.”¹ Bu ayette iki farklı yol izlenerek kasr yapılmıştır. Bunlardan ilki, nefiy ve istisna metodu, ikincisi ise takdim metodudur. Uluhiyyet vasfının Allah’a tahsis edilmesi ve en güzel isimlerin sadece ona ait olması gerçeğe uygundur. Bu vasıfla başka hiçbir varlık nitelenemeyeceği için bu hakiki kasr grubuna girer. Burada da sıfat mevsufa kasredilmiştir.

Maksur: الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى / إِلَهَ

Maksur aleyh: هُوَ / إِلَهَ

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي

هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ “Sihirbazlar şöyle dediler: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin.”² Bilindiği üzere hakiki kasırda mevsufun sifata kasredilmesi çok nadir bir husustur. İbn Âşûr’a göre bu ayet bunun örneğidir. O, bu ayeti tefsir ederken şöyle der: إِنَّمَا ‘dan müstefad olan kasr mevsufun sifata kasrı olup buradaki kasr hakikidir. Yani sihirbazlar şunu ifade etmek istemişlerdir: ne hüküm verecek sen ver senin hükmün sadece bu dünya ile sınırlıdır ahirette ise geçmez.³

Maksur: تَقْضِي

Maksur aleyh: هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

¹ Tâhâ sûresi: (20): 8.

² Tâhâ sûresi: (20): 72.

³ İbn Âşûr, *a.g.e*, XVI, 267.

II. FASIL – VASIL

Sözlükte, iki şeyi birbirinden ayırmak ve uzaklaştırmak anlamına gelen faslın terim anlamı, ardı ardına gelen cümleleri vav harfi ile birbirine bağlamadan zirkretmek demek; yani vaslı terk etmektir. Sözlükte ulaştırmak ve bağlamak mânasına gelen vaslın terim anlamı ise cümleleri vav ile birbirine bağlamak demektir. Hâşimi cevâhîru'l- Belağâ adlı eserinde faslı ve vaslı şöyle tarifeder: fasıl ve vasıl, cümlelerin yerini, atf ve isti'naf yapılması uygun durumları ve atf harflerinin nasıl uygulanacağı ya da uygulanmayacağı gibi durumları bilmektir. Fasıl ve vasıl konusu belâgat ilminin en zor konusudur. Hatta bazı belâgat âlimlerine belâgat nedir? diye sorulduğunda, “faslı ve vaslı bilmektir” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu meseleyi tam olarak kavrayabilmek ve uygulayabilmek için Arap dilinin inceliklerine vakıf olmak ve keskin bir zekâyâ sahip olmak gerekir.¹

A. FASIL

Cümleler peş peşe geldiğinde ve aralarında birleştirici bir durum söz konusu olduğunda aradaki irtibatın kopmaması için, iki cümlenin birbirine vâv ile bağlanması gerekir. Fakat iki cümle arasında atf yapmamayı gerektiren bir durum söz konusu olursa atf tek edilir. Bu şekilde cümlelerin birbirinden ayrılmasına fasıl denir. Fasıl dört yerde uygulanır.²

1. Kemâl-i ittisâl

Kemal-i ittisal, iki cümle arasında bir cümleymiş gibi tam bir mânâ birliğinin bulunmasıdır. Bu ise, ikinci cümlenin birinci cümleyi pekiştirmesi, ona bedel ya da atf-ı beyân olmasıyla gerçekleşir.

﴿اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ﴾ “Firavun’a gidin çünkü o gerçekten haddi aştı.”³

Ayet öncesini tekit ettiği için burada fasıl yapılmıştır. Ayette dikkat çeken bir diğer edebi güzellik ise “İhtibak” sanatı kullanılarak, tekit edilen cümlede “ayetlerimle”

¹ Kazvîni, *a.g.e.*, s. 118-119; Hâşimî, *a.g.e.*, s. 179.

² Bulut, *a.g.e.*, s.137.

³ Tâhâ sûresi(20): 43.

kelimesinin zikredilmesi, “Firavun” kelimesin hazfedilmesi, bu ayette ise “Firavun” kelimesi zikredilerek “ayetlerimle” kelimesinin hazfedilmesidir.¹

﴿وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى﴾

“Sağ elindeki at da onların yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı bir sihirbaz hilesinden ibarettir. Sihirbaz nereye giderse gitsin kurtuluş bulamaz”² Ayette geçen صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ cümlesini tekrit ettiği için vâv ile atfedilmemiştir.

﴿كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا﴾

“Böylece geçmiştekilerin haberlerinin bir kısmını sana anlatıyoruz. Kuşkusuz sana katımızdan bir zikir (Kur’an) verdik.”³ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ cümlesi kıssaya ait daha önceki cümleleri tekrit ettiğinden burada fasıl yapılmıştır.

﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾

“Kuşkusuz ben, yalnız ben Allahım. Benden başka ilah yoktur.”⁴ Ayetindeki isim cümlesi, bir önceki ayette geçen لِمَا يُوحَى cümlesinin bedeli olduğu için vâv ile atfedilmemiştir.

﴿فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى﴾

”Derken şeytan ona şöyle diyerek vesvese verdi: “Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve son bulmayacak bir hükümlürlüğün yolunu göstereyim mi?”⁵ İkinci ayette geçen فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى cümlesi ise فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ cümlesine atf-1 beyan olduğu için vâv ile atfedilmemiş fasıl yapılmıştır.

¹ Dürre, *a.g.e.*, V, 677.

² Tâhâ sûresi (20): 69.

³ Tâhâ sûresi (20): 99.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 14.

⁵ Tâhâ sûresi (20): 120.

2. Şibh-i kemâl-i ittisâl

Şibh-i kemâl-i ittisâl, birinci cümleden anlaşılan gizli bir soruya cevap olması sebebiyle, ikinci cümle ve birinci cümle arasında kuvvetli bir irtibatın bulunmasıdır. Buna binaen cevabın sorudan ayrıldığı gibi, her iki cümle birbirinden ayrılmıştır.¹

﴿إِذْ هَبَّا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى﴾ “Firavun’a gidin çünkü o gerçekten haddi aştı.”²

Ayette birinci cümleden anlaşılan, “Firavun’a ne için gidelim” şeklinde gizli bir soru takdir edilmektedir. Bu sebeple de ikinci cümle ve birinci cümle arasında kuvvetli bir bağ oluşmuş ve soru- cevap örneğinde olduğu gibi, cümleler arasında fasıl yapılmıştır.

﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى﴾ “Biz meleklerle “Âdem’e

secde edin” dedik, onlar da secde ettiler, sadece İblis direndi.”³ Neseffî’ye göre ayette geçen *أَبَى* cümlesi neden secde etmedi şeklinde takdir edilen gizli bir sorunun cevabıdır.⁴ Cümlelerin takdiri şöyledir: *أَبَى* ما بأله لم يسجد؟ فقيل: أبى واستكبر. Buna göre *أَبَى* cümlesi şibh-i kemâl-i ittisâl kategorisine girmektedir.

3. Kemâl-i inkıta

Kemâl-i inkıta, iki cümlelerin bazı sebeplerden dolayı birbirinden tam olarak ayrılmasıdır. Bu sebepler: peş peşe gelen iki cümlelerin hem lafız hem mânâ yönünden birinin haberi, diğerinin inşâî olması, iki cümlelerin lafzen haberi, birinin mânâ itibariyle haberi, diğerinin mânâ itibariyle inşâî olması ve iki cümle arasında birleştirici bir bağ olmaması gibi durumlardır.⁵

¹ Hâşimî, *a.g.e.*, s. 184.

² Tâhâ sûresi (20): 43.

³ Tâhâ sûresi (20): 118.

⁴ Neseffî, *a.g.e.*, II, 695.

⁵ Bulut, *a.g.e.*, s. 140.

﴿قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى﴾ ﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى﴾

“Allah, “tut onu, korkma biz onu hemen eski haline döndüreceğiz” buyurdu.”¹ Allah buyurdu: Ey Mûsâ! Dileğın kabul edildi. Verdiğımız örneklerde birinci ayetin ilk cümlesi inşâî, ikinci cümlesi haberi olduğu için سَنُعِيدُهَا ile başlayan cümle öncesine atıfla bağlanmamış, fasıl yapılmıştır. İkinci ayette ise bu durum tersten söz konusu olduğu için يَا مُوسَى cümlesi öncesine atfedilmemiştir.

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾

fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz. Mutlu gelecek günahlardan sakınanların olacaktır.”² لَا نَسْأَلُكَ cümlesi ile نَحْنُ نَرْزُقُكَ cümlesi arasında herhangi bir bağlantı olmadığından aralarında fasıl yapılmıştır.

B. VASIL

İki cümle peşpeşe geldiğinde bakılır: Eğer ilk cümlenin i’rabtan mahalli varsa ve ikinci cümle de bu i’raba katılacaksa ilkinde atfedilir, yoksa atıf yapılmaz. Bu şekilde İki cümlenin birbirine “vâv” ile atfedilmesine vasıl denir. Bu atıfta vâv harfinin kullanılması söz konusudur. Bunun sebebi, atıf vâv’ının, atıfla birlikte ek bir mânâsının olmaması, buna binaen de kullanıldığı yerlerin belirlenmesinin güç olmasıdır. Diğer atıf harflerinin kullanılmasında ise bir zorluk görülmez. Çünkü her birinin atıfla birlikte ifade ettiği anlam bellidir. Mesela “fâ” harfi, atıf görevinin yanında bağlanan öğelerin sırayla ve ardarda yapılmasını ifade eder. “Sümme” ise atıf göreviyle birlikte gecikmeli sırayı ifade eder. Yine “ev” ile yapılan atıf, şüphe ve tercih bildirir. Bu sebeple atıftaki güçlük sadece vâv harfindedir. İki cümlenin

¹ Tâhâ sûresi (20): 21,37.

² Tâhâ sûresi (20): 133.

birbirine bağlanması için aralarında birleştirici bir bağ olması gerekir. Aksi halde iki cümle birbirine bağlanamaz.¹ İki cümlenin vâv ile bağlanması şu yerlerde olur:

1. İlk cümlenin i'raktan mahallinin olması ve ikinci cümlenin bu i'raba katılması

﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهِهَا وَأَهشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى﴾ “Mûsâ

Dedi ki: “O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başka şeyler için de ihtiyaç duyarım.”² وَأَهشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي ev وَلِي فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى

Cümleleriyle أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهِهَا cümlesi arasındaki irtibat ve ortak nokta asâ'dan faydalanma olduğu için her iki cümle de, vâv ile mütekellim yâ'sı için hal cümlesi olan أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهِهَا cümlesine atfedilmiştir. Buna binaen atfedilen her iki cümlenin de mahalli mensub olur.

﴿قَالَ خذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى﴾ Allah, “tut onu, korkma biz onu

hemen eski haline döndüreceğiz” buyurdu.”³ وَلَا تَخَفْ cümlesi, خذْهَا cümlesi gibi kendisinden önceki kavlin mekûlü olduğu için mahallen mensuptur ve bu irtibat sebebiyle خذْهَا cümlesine atfedilmiştir.

﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى﴾ “Allah şöyle buyurdu.” Korkmayın, bilin ki

ben sizinle beraberim; işitirim ve görürüm.”⁴ أَرَى Cümlesi tahkik harfinin üçüncü haberi olduğu için أَسْمَعُ cümlesine atfedilmiş bu sebeple de i'rabı mahallen merfû olarak takdir edilmiştir.

¹ Bulut, *a.g.e*, s. 142.

² Tâhâ sûresi (20): 19.

³ Tâhâ sûresi (20): 21.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 47.

2. İki cümlenin hem lafız hem de mânâ yönünden haberi ya da inşâî olması

﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَمَنْ

﴿وَأَبْقَى﴾ يُؤْمِنُ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى “Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka

hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl. Haktan sapanları ve rabbinin ayetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Hiç şüphesiz âhiretteki ceza daha şiddetli ve daha kalıcıdır.”¹ Birinci ayette her iki cümle inşâîyken, ikinci ayetteki cümleler haberidir. Atfedildikleri cümleler ilk ayette cevap cümlesi ikinci ayette ise ist'inâf cümlesi olduğu için i'rabtan mahalli yoktur, bu sebeple atfedilen cümlelere de i'rabtan mahal verilmez

¹ Tâhâ sûresi (20): 14, 127.

III. İCÂZ - İTNÂB

Dil zevkine sahip olan bir insanın kalbine düşen mana ve düşünceler üç üslup dışında ifade edilmez. Bunlar îcâz, itnâb ve musâvât üsluplarıdır. Az sözle çok mânâ ifade edilirse buna îcâz, tabir mânâdan fazla olursa buna itnâb, şayet lafız mânâ eşitliği söz konusu olursa buna da musâvât denir.¹

A. İCÂZ

1. İcâz-ı kısar

İcâz-ı kısar, ibarede hazif yapılmaksızın az sayıda kelimeyle çok mânaları ifade etmektir. Yani “lafzın az, mânanın çok olmasıdır.”²

﴿إِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى﴾ “Firavun’a gidin çünkü o gerçekten haddi aştı.”³

Haddi aşmak geniş bir kavramdır. Ayette ise Firavun’un işlediği inkâr, şirk, kibir, zulüm v.b birçok günah, îcâz-ı kısar yoluyla, kısaca anlatılmıştır.

﴿كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَأَيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى﴾ “Kendiniz yiyin ve

hayvanlarınız da otlatın. Kuşkusuz bunda sakınanlar (akıl sahipleri) için çıkarılacak dersler vardır.”⁴ İnsanın dünya ve ahirette saadetine kavuşması, kötü amel ve

ahlaktan uzak durması ve mahlûkata bakarak ibret almasıyla gerçekleşir. İnsanın bunları yapabilmesi için ise selim bir akla sahip olması gerekir. Sebep sonuç

ilişkisinden hareketle, أُولِي النُّهَى terkihi ile kısaca ifade edilen sakınanlar ifadesi,

selim akıl sahipleri mefhumunu da kapsar. Eğer bu kavram أُولِي النُّهَى terkihiyle ifade

edilmeseydi لاصحاب العقول السليمة الذين ينتهون عن الافعال القبيحة denmesi gerekirdi

ki bu çok veciz bir ifade olmazdı.⁵

¹ Hâşimî, *a.g.e*, s. 195.

² Hâşimî, *a.g.e*, s. 198.

³ Tâhâ sûresi (20): 43.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 54.

⁵ Dürre, *a.g.e*, V, 685.

2. İcâz-ı hazif

Karineye dayalı olarak ibareden bir veya daha fazla unsuru düşürmek olarak tarif edilebilecek olan hazif, Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla başvurulan üslup özelliklerinden birisidir. Hazfedilen öğeye delâlet eden bir karinenin bulunması şartıyla ibaredeki bir kelimenin, cümlenin ya da daha fazla ifadenin bulunmayışına hazif denir.¹

﴿وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى﴾ “Ben seni seçtim, şimdi vahyedilecek olana kulak ver.”² Burada şart cümlesi hazfedilerek maksat veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Cümlenin takdiri ise şöyledir: و إذا كان ذلك حاصلًا فاستمع لما يوحى

﴿إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى

قَدَرٍ يَا مُوسَى﴾ “Hani kız kardeşin onlara gidip de, “Ona bakabilecek birini size göstereyim mi? Diyordu.” Nihayet gözü aydın olsun ve üzülmesin diye seni annene kavuşturduk. Ve birisini öldürmüştün de seni tasadan kurtarmış, ardından da seni ciddi sınavlardan geçirmiştik. Bu sebeple yıllarca Medyen halkının arasında kaldın. Sonra bir kader doğrultusunda buraya geldin.”³ Bu ayetteki kaderden kasıt, seçilmiş insanlara “risâlet” görevinin verildiği kırk yaşına ulaşma durumudur.⁴ Ayette maksat, muzafun ileyh hazfedilerek, kısaca muzaf olan kader kelimesiyle ifade edilmiştir. Cümlenin takdiri ise, قَدَرٍ يَا مُوسَى şeklindedir.

﴿فَاتِّبَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَابِئِهِ مِنْ رَبِّكَ

﴿فَاتِّبَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَابِئِهِ مِنْ رَبِّكَ﴾ “Ona gidip deyin ki: Biz senin rabbinin elçileriyiz. Artık İsrâiloğulları’nı bizimle beraber yolla, onlara acı çektirme. Sana rabbinden bir

¹ Hâşimî, a.g.e, s. 199. Tarif ve hazif konusunda geniş bilgi için bk. Kaçar, *age*.

² Tâhâ sûresi (20): 13.

³ Tâhâ sûresi (20): 40.

⁴ Neseî, *a.g.e*, II, 682.

mucize getirdik. Esenlik doğru yolu izleyenlerin olacaktır.”¹ “Acı çektirmek ve” zulüm etmek” gibi davranışlar, insanların canına, bedenine, psikolojisine ve kişiliklerine, aynı zamanda diğer canlılara zarar vermek gibi anlamlara gelir ki, zaten Firavun, isrâiloğulların’ı köleleştirerek, işkence altında ağır işlerde çalıştırarak ve onların erkek çocuklarını katlederek, zulme dair ne varsa hepsini yapmıştır. Bu durum ayette, cümledeki hal öğeleri hafzedilerek ifade edilmiştir. Cümlenin takdiri ise, *ولا تعدبهم بالاعمال الشاقة وقتل الصبيان* şeklindedir.

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ

﴿أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى﴾ “O Allah ki sizin için yeryüzünü bir döşek yaptı. Orada sizin için yollar var etti. Gökten yağmuru indirdi. Onunla her çeşitten çift çift bitkiler çıkardık.”² Burada müsnedün ileyh, Allah’a râci olan ve cümlenin başında takdiren bulunan *هو* zamiridir. Herkes tarafından bilindiği için de hafzedilmiştir.³ Yani Ayette, yeryüzünün dizaynı ve yaratılışından bahsedildiği ve bunu Allahtan başkasının yapamayacağı da bilindiği için müsnedün ileyh ayrıca zikredilmemiştir.

﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى﴾ “Andolsun sana bir kere daha lütufta

bulunmuştuk.”⁴ Bu ayette kase m cümlesi hafzedilmiştir. Cümlenin takdiri şöyledir: *والله لقد مننا عليك*⁵

﴿فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى﴾

“Biz de sana benzeri bir sihir ile mutlaka karşılık vereceğiz. Şimdi sen, aramızda

¹ Tâhâ sûresi (20): 47.

² Tâhâ sûresi (20): 53.

³ Bulut, *a.g.e.*, s. 87.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 37.

⁵ ed-Dürre, *a.g.e.*, V, 670.

senin de bizim de caymayacağımız uygun bir yerde bir buluşma zamanı belirle.”¹ Bu örnekte müsned hazfedilmiştir takdir ise şöyledir: لا نخلفه نحن ولا تخلف انت

﴿فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا قَالُوا أَمَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى﴾

onları mağlup” edince) Sihirbazlar hemen secdeye kapandı ve Mûsâ ile Hârûn’un rabbine inandık dediler.² Bu ayette iki cümle birden hazfedilmiştir hazfedilen cümlelerin takdiri şöyledir: ³ فالقى موسى عصاه فتلقفت كل ما صنعوا فالقيت السحرة

سجدا

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي

﴿هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ “Onlar şu cevabı verdiler: “ Bize gelen apaçık kanıtlara ve bizi yaratana karşı seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen neye hükmedeceksen et; ama sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.”⁴ Bu ayette hazfedilen öge haberdir. Cümlenin takdiri ise şöyledir:”⁵ ان قضاءك نافذ في هذه الحياة الدنيا

﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمْ

﴿الْمَنَّ وَالسَّلْوى﴾ “Ey İsrâiloğulları! Böylece sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr’un sağ yanında sizinle sözleştik; size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik.”⁶Bu ayette muzaf hazfedilmiştir. Cümlenin takdiri ise şöyledir: اتيان جانب الطور

B. İTNÂB

İtnâb, bir faydaya binaen haşve ve tatvîle kaçmaksızın maksadı fazla lafızla ifade etmek demektir. Faydası olmayan ve belirlenemeyen fazlalığa, gereksiz uzatma

¹ Tâhâ sûresi (20): 58.

² Tâhâ sûresi (20): 70.

³ ed-Dürre, *a.g.e*, V, 801.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 72.

⁵ ed-Dürre, *a.g.e*, V, 705.

⁶ Tâhâ sûresi (20): 80.

anlamında tatvîl, faydası olmayan fakat hangi lafızda olduğu belirli olan fazlalığa ise gereksiz doldurma anlamında haşv denir.¹ Tâhâ suresinde öne çıkan başlıca itnâb örnekleri şunlardır:

﴿فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى﴾ “Ona inanmayan ve kendi

tutkularının peşinden gidenler sakın seni ona inanmaktan alı koymasın, sonra sen de helak olursun.”² Tutkuların esiri olmak, inkârcılığın sebebidir ve genel olan inkârcılığa nazaran özel bir lafızdır. Ayette özel lafzın genel lafza atfedilmesiyle gerçekleşen bu itnâb, inkârcılığın sebebine dikkat çekmek için yapılmıştır.

﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَيَلِي فِيهَا مَارِبُ أُخْرَى﴾ “Mûsâ

Dedi ki: “O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim, ona başka şeyler için de ihtiyaç duyarım.”³ Mûsâ (as), “Şu sağ elindeki nedir? Ey

Mûsâ!” sorusuyla muhatap olduğunda أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا ve وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي

cümleleriyle, وَيَلِي فِيهَا مَارِبُ أُخْرَى cümlesini kullanmadan kısaca “Değneğim”

diyebilirdi. Çünkü “âsâm” dendiği zaman diğer hususlar kendiliğinden anlaşılır. Fakat

Mûsâ (as), en büyük şeref olan Allah Teâlâ ile konuşma anlarını uzatmak için, hem

müsnedün ileyi هِيَ, hem de değneğin faydalarını zikrederek itnâb yapmıştır.⁴

﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٦﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾ “Mûsâ dedi ki: Ey Rabbim!

Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır.”⁵ Ayetlerde geçen اشْرَحْ ve يَسِّرْ

kelimelerinden sonra gelen لِي lafzı olmadan da kelimeler oluşabilirdi. Ancak burada

kelamı takviye ve tekit için, itnâb sanatı kullanılarak söz uzatılmıştır.⁶

¹ Hâşimî, *a.g.e.*, s. 201; Bulut, *a.g.e.*, s. 156.

² Tâhâ sûresi (20): 16.

³ Tâhâ sûresi (20): 19.

⁴ Bulut, *a.g.e.*, s. 87.

⁵ Tâhâ sûresi (20): 25-26.

⁶ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XVI, 211.

﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ﴿٤٠﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ﴿٤١﴾ أَنْ أَقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ

بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ فَأَقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ

عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٤٢﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ

عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِنتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ

﴿عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ﴾ “Andolsun ki biz sana bir kere daha lütufta bulunmuştuk. Hani

annene şunu vahyetmiştik: Onu (bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım. Hani kız kardeşin onlara gidip de, “Ona bakabilecek birini size göstereyim mi? Diyordu.” Nihayet gözü aydın olsun ve üzülmesin diye seni annene kavuşturduk. Ve birisini öldürmüştün de seni tasadan kurtarmış, ardından da seni ciddi sınavlardan geçirmiştik. Bu sebeple yıllarca Medyen halkının arasında kaldın. Sonra bir kader doğrultusunda buraya geldin.”¹

Allah Teâlâ ilk ayette, ﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى ﴿٤٠﴾﴾ “Andolsun ki biz sana bir kere daha lütufta bulunmuştuk” buyurarak kapalı bir ifadeyle, Hz. Mûsâ'ya minnetini hatırlatmaktadır. Devamında gelen ayetlerde ise bu kapalılığı izah etmek ve lütufları açıklamak için itnâb yapılmıştır.²

﴿إِذْ هَبَّ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾﴾ اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾

kardeşin ayetlerimle (Firavun'a) gidin ve beni anma hususunda gevşeklik göstermeyin. Firavun'a gidin şüphesiz ki o sınırı aştı.”³ ﴿إِذْ هَبَّ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا

﴿إِذْ هَبَّ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾﴾ ayetinden sonra, ﴿إِذْ هَبَّ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾﴾ ayeti tekrarlanmasa da,

¹ Tâhâ sûresi (20): 37-40.

² Derviş, *a.g.e*, V, 192, 193.

³ Tâhâ sûresi (20):42, 43.

mânâ tamamlanmış olurdu. Fakat muhatabın zihninde mânâyı pekiştirmek ve muhataba meselenin ehemmiyetini bildirmek için, itnâb yapılmıştır.

﴿وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى﴾

“Sağ elindeki at da onların yaptıklarını yalayıp yutsun; onların yaptığı bir sihirbaz hilesinden ibarettir. Sihirbaz nereye giderse gitsin kurtuluş bulamaz.”¹ Ayette geçen ﴿وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا﴾ cümlesi, sihrin mucize karşında mağlup olmaya mahkûm olduğunu, dolayısıyla bir aldatmacadan ibaret olduğunu ortaya koyar. Bu mânânın, ﴿وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا﴾ ve ﴿وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا﴾ cümleleriyle tekrar zikredilmesi ise mânâyı tekit eder. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda sözdeki itnâbın tezyîl gayesiyle yapıldığı anlaşılır.

﴿وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى﴾ “Mûsâ (as)’ya “Sana

büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir halde çıksın.”² buyrulduğunda, herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermemek için, “bir hastalık sebebiyle olmaksızın” kaydı da zikredilmek suretiyle tekmil / ihtiras yapılmıştır.³

﴿فَعَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ﴾ “Deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp

yuttu.”⁴ Ayette غَشِيَهُمْ fiilinin iki kere zikredilmesi itnâbı ortaya koyar. Deniz Firavun ve askerlerini dehşetli bir şekilde yuttuğu için, durumun büyüklüğü ve korkunçluğu itnâb sanatıyla ifade edilmiştir.

﴿وَأَضَلَّ فِرْعَوْنَ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى﴾ “Firavun kavmini saptırmış, doğru yolu da

göstermemişti.”⁵ Bu ayetteki itnâb, özel lafzın genel lafza atfedilmesine örnektir.

¹ Tâhâ sûresi (20): 69.

² Tâhâ sûresi (20):

³ Derviş, a.g.e, V, 185.

⁴ Tâhâ sûresi (20): 78.

⁵ Tâhâ sûresi (20): 79.

Çünkü وَاصِلًا lafzı irşâdı terk ile birlikte saptırmayı da kapsar وَمَا هَدَىٰ cümlesi ise sadece irşâdı terk anlamına gelir. Yapılan itnâbın gayesi özelin önemine işarettir. Çünkü Firavun,“ Ben size ancak rüşd yolunu gösteririm” diyerek kavmini kandırmaya çalışıyordu. Allah Teâlâ ise onunla alay etmek ve onu tahkir etmek için “Firavun kavmine doğru yolu gösteremedi ” buyurmuştur.¹

﴿وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ﴾ “İyi işler yapmış

bir mümin olarak onun huzuruna çıkan kimseler için ise üstün dereceler vardır.”² Bu ayette, sâlih amel işleme kaydı konularak yüksek derecelere erişme hükmü daraltılmıştır. Bu kaydın düşülmemesi durumunda mümin ya da kâfir, iyi amel işleyen herkesin yüksek mertebelere erişeceği gibi yanlış bir intiba ortaya çıkabilirdi. Bu intibayı ortadan kaldırmak için, ayette tekmil yoluyla itnâb yapılmıştır.

﴿يَتَخَفَتُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ۖ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ

﴿لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا﴾ “On günden fazla kalmadınız diyerek aralarında fısıldaşıyorlardı.

İçlerinden en akli başında olanı “Hayır, ancak bir gün kaldınız” derken söyledikleri şeyi en iyi biz biliriz.”³ Her iki ayette de “fısıldaşma” ve “konuşma” mübhem olarak verildikten sonra, izah gayesiyle itnâb yapılmıştır.

﴿يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ “O

gün herkes davetçiye uyar; ondan kaçıp kurtulma ihtimali yoktur. Rahmân’ın heybetinden sesler kısılmıştır; artık çok hafif sesler dışında bir şey işitemezsin.”⁴

Ayette geçen لَا عِوَجَ لَهُ cümlesinin الدَّاعِيَ kelimesinin sıfatı olduğunu söyleyenler olsa

da⁵ bu cümlelerin ara cümle olması daha makuldür. Çünkü genel kurala göre mevsuf marife, sıfat nekra olmaz. Bu takdiri esas alacak olursak ayette tazim için itiraz cümlesi kullanılarak itnâb yapılmıştır diyebiliriz.

¹ İbn Âşûr, *a.g.e*, XVI, 272.

² Tâhâ sûresi (20): 75.

³ Tâhâ sûresi(20): 103, 104.

⁴ Tâhâ sûresi(20): 108.

⁵ ed-Dürre, *a.g.e*, V, 734.

SONUÇ

Çalışmamıza başlarken Tâhâ suresinin genel tanımını yaparak, konunun ve meânî ilminin mahiyeti ile birlikte her birinin önemini kısaca anlatmaya çalıştık. Bunun akabinde ise Tâhâ sûresini meânî ilminin kuralları doğrultusunda ele almaya çalıştık. Buraya kadar yaptığımız çalışmadan ortaya çıkan sonucu özetleyecek olursak şunları söyleyebiliriz: Mûsâ (as) kıssasının en detaylı anlatıldığı sûre, Tâhâ sûresidir. Sûrede Hz. Muhammed, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn ve Hz. Âdem gibi, dört büyük peygambere birden hitapta bulunulmuştur. Sûre peygamber kıssalarının yanında, Allah'ın yüceliği, tevhit, kıyamet sahneleri, mucize, iyi ve kötü amel sahiplerinin durumu, istivâ meselesi, peygamberlerin itâb edilmesi ve daha birçok konuyu kapsamaktadır. Şeytanın insana hangi vesveseler ve yöntemlerle (hiç ölmeyecekmiş gibi yaşama) yaklaştığı Hz. Âdemin şahsında tüm insanlara anlatılarak nasihatte bulunulmuştur. Sure Hz. Muhammed'e hitapla başlamış ve yine ona hitapla bitmiştir. Hz. Mûsâ'ya "Kıyamete iman etmeyenler seni ona inanmak ve onun için hazırlık yapmaktan alıkoymasın buyrulur" inançsızların müminlere vesvese verebileceği ortaya konulmuştur. Dini tebliğ ederken karşılaşılabilecek olan olumsuz tepkilere karşı sabretmek, hamd ile tesbîh etmek, namaz kılmak ve ailesine de namazı emretmek, başkasının malına göz dikmemek, Allah'ın nimetinin daha iyi ve kalıcı olduğunu bilmek ve buna inanmak, sonucun takva sahiplerine ait olduğuna inanmak gibi ibadet, güzellikler aktararak insanlara nasihatte bulunulmuştur. Buraya kadar anlatılan maddelerin tümü çok veciz cümlelerle ifade edilmiş, Sure Mekke'de indiği için, Medine'de inen sûrelere göre belâgat yönü daha fazla öne çıkmıştır. Sûrede İhbarî cümleler, fâide-i haber ve lazım-ı fâide-i haber gayelerinin dışında, hatırlatma, tehdit, yüceltme, muhatabın aklını kullanmasını ve tefekkür etmesini isteme, mazeret bildirme, kınama, güçsüzlüğü ifade etme ve nasihat gibi gayelere yönelik olarak da kullanılmıştır. Surenin kıssa ağırlıklı olması ve kıssaların aktarımının da genel olarak ihbarî cümlelerle yapılması sebebiyle, sûrede haberi öğeler, inşâi öğelerden daha fazla kullanılmıştır. Sûredeki haberi öğelerin belâğî gayeleri, inşâi öğelerdeki gayelere göre daha fazla olduğu ve ihbar üslûbunun ibtidâî, talebi ve inkârî olmak üzere üç şekilde kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca kelam bir takım belâğî gayelere yönelik olarak, mukteza-i zâhirin dışında da kullanılmıştır.

Zihni, Őpŕhe, inkâr ve sorudan hâli olan kişinin, mütetreddid, münkir ya da sâilmiŐ gibi kabul edilmesi ve cümlede buna uygun olarak bir ya da birkaç te'kid edatının kullanılması buna örnek olarak verilebilir. Surede hazif üslûbu, hazfın zikirde evla olduğu durumlarda zikir üslûbu ise zikrin haziften evla olduğu durumlarda kullanılmıştır. Sûrede “fiilin müteallakları” ile ilgili örneklerin fazla olmadığı gibi “musâvât” ve kasr-ı nisbiye ait örnekler de tesbit edilememiŐtir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman b. Nizameddin, *el-Fevâidü-Diâye fi Şerhi'l-Kâfiye*, y.y, t.y.
- Ahmed Alabalık, *Esraru İlmi'l-Meânî fi Sûreti Yûsuf*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Umman, 2006.
- Ahmed el-Hâşimî, *Cevahiru'l-Belâğa fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi*, nşr. Yusuf es-Samîlâ, Beyrut, t.y.
- Ahteri, Muslihiddin Mustafa b. Şemseddin Karahisarî, *Ahter-i Kebir*, Daru İhya-i Turasü'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- Ali Bulut, Belâgat – *Meânî – Beyân – Bedî*, İfavYayımları, İstanbul, 2014.
- el-Beyzâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nasiruddin, *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı Dâru İhyâ-i'Turasu'l-Arabî, Beyrut, H. 1418.
- Halil İbrahim Kaçar, *Edebi Yönden Hazif üslubu*, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tûnisî, *Tefsîru't-Tahrîr v'et-Tenvîr*, XVI, s. 290, 1984, Tunus.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah el- Ensarî, *el-İ'rab an Kavaidü'l-İ'rab*, nşr, Ali Fouda Neil, Riyad,1981, s. 35.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din b. Ömer b. Kesir b. Dâvud b. Kesir el-Dimaşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l- Azim*, nşr, Sami b. Muhammed es-Selâme, Riyad, 1997.
- Fahredden er-Razi, *Mefatihü'l-Ğayb*, Daru'l-fikr, Beyrut, 1981, XXII, 3-4.
- el-Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman el-Hatib el-Kazvînî, *el-İzah fi Utumi'l-Belâgâ*, Nşr, İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Komisyon, *Kur'an yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayımları, Ankara, 2007.
- Muhammed Ali Tâhâ ed-Dürre, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 2009.
- Muhyiddin Derviş, *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyânuhu*, Darû İbn Kesir, Beyrut, 1992.

Muhammed el-Emin b. Abdullah el-Alevî el-Harerî, *Tefsîru Hadaiki'r-Ravhi ve'r-Reyhan fî Ravabi Ulûmi'l-Kur'ân*, nşr, Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, Dâru Tavki'n-Necat, Beyrut, 2001.

en-Neseî Ebu'l-Berekat *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, nşr, Yusuf Ali Bedevî, Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998.

et-Teftâzânî, Sa'deddin, *Muhtasaru'l-Meânî*, Salah Bilici yayınları, İstanbul, t.y.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, Nşr, Halil Memun Şeyhâ. Beyrut, 2009, XVI.